

RELIGIA ÎN GRECIA ANTICĂ¹

CREDINȚELE GRECILOR ANTICI. ÎNTRE ANTROPOMORFISMUL „DEȘĂNȚAT” AL ZEILOR LUI HESIOD ȘI ARCHE-UL FILOSOFILOR

PERIODIZĂRI. EXPLICAȚII ISTORICE

1. ASPECTE ISTORICE:

- încă din jumătatea mileniului al II-lea au existat în această peninsulă urmele unei civilizații străvechi, contemporană cu civilizațiile egipteană și mesopotamiană, a căror artizani au fost „PELASGII”, cunoscuți și sub denumirea de „MEDITERANIENI”.
- dintre aceste popoare ale Mării Mediterane, cretanii au reușit să supună insulele Mării Egee, întemeind un imperiu maritim cu capitala la CNOSSOS.
- descoperirile arheologice de la Cnossos au dat la iveală un oraș foarte civilizată, cu străzi pavate, cu case impunătoare, cu mai multe etaje, cu sistem de canalizare foarte eficient.
- scrierea ideografică, care marchează semne ce reprezintă obiecte, noțiuni, sau idei, a acestei civilizații a fost doar parțial descifrată.
- pe la anul 2000 î. Hr., în părțile Greciei au apărut triburi indoeuropene, care au venit din părțile Mării Caspice și s-au așezat în nordul Greciei, în părțile Balcanilor.
- aceste triburi de „aheii”, au început să migreze spre sud, în ținutul actual al Eladei, pe la anul 1400 î. Hr., punând bazele puternicelor civilizații de la MICENE sau TIRINT.
- de asemenea, ei au cucerit insulele Mării Egee, distrugând CIVILIZAȚIA CRETANĂ sau MINOICĂ, nume dat după regele legendar Minos.
- astfel, civilizația miceeană este prima cultură grecească, civilizația cretană fiind cunoscută sub denumirea de civilizația „preelenică”.
- peste cultura aheeană s-au impus apoi diferite valuri de civilizații ca: IONIENII, EOLIENII, ultimul val fiind acela al DORIENILOR.
- dorienii i-au învins pe eleni, împingându-i înspre insulele Mării Egee, de unde apoi aceștia au început un mare proces de colonizare în părțile Mării Mediterane, în sudul Italiei și în părțile Mării Negre (celebrele colonii Istria, Callatis, Tomis).
- cu toate acestea, civilizația greacă se remarcă prin unitatea ei.

¹ Prelucrare din *Istoria religiilor. Lumea religioasă veche: Note de curs*, Pr. prof. univ. dr. Emil Jurcan, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia, Universitatea “1 Decembrie 1918” Alba Iulia.

2. PERIODIZAREA CULTURII ELENE:

- periodizarea acestei culturi poate fi făcută astfel:

a. PERIOADA GEOMETRICĂ - 1025-700 i.Hr.:

- numită astfel din cauza predominării formelor geometrice în arta elenică.

b. PERIOADA ARHAICĂ - 700-500 i. Hr.:

- în această perioadă are loc marea colonizare a grecilor în zona Mării Mediterane și a Mării Negre.

c. PERIOADA CLASICĂ - 500-323 i. Hr.:

- este perioada de maximă expansiune a culturii grecești, în paralel cu marile cuceriri ale lui Alexandru Macedon.

d. PERIOADA ELENISTICĂ - 323-31 i. Hr.:

- este mai degrabă o perioadă de un sincretism între cultura greacă și civilizațiile cucerite de Alexandru Macedon.

- luptele în interiorul satraپیilor sunt foarte violente.

- ca exemplu avem lupta pentru eliberare a fraților Macabei, din statul iudaic.

e. PERIOADA ROMANĂ – începe în anul 31 i. Hr.:

- acum Octavian August transformă statul grec în provincie romană.

- deși în forma armată romanii i-au învins pe greci, în domeniul culturii a fost invers, grecii i-au învins pe romani, deoarece aceștia din urmă au împrumutat de la greci multe elemente de filosofie, de matematică, fizică sau din domeniul religiei.

f. PERIOADA BIZANTINĂ - 313 d. Hr - 1453 d. Hr:

- este perioada în care elementele creștine se grefează pe cultura greacă, găsindu-și forme de exprimare în gândirea filosofică, pe care o epurează de păgânisme și o utilizează ca lexic necesar pentru exprimarea dogmei.

g. PERIOADA IMPERIULUI OTOMAN – 1453-1832:

- este perioada de maximă încercare pe care o suferă poporul elen.

- aceste sechele nu au dispărut nici astăzi, deoarece se mai cunosc încă animozitățile existente între greci și turci, mai ales în insula Cipru.

- în urma revoluției Eteriei s-a proclamat independența Greciei.

h. În 1833 regele OTTO 1 AL BAVARIEI ajunge rege al Greciei.

i. În 1862 regele este exilat, iar în locul lui este adus regele danez GEORGE I.

j. Proclamarea republicii elene în 1923.

k. Înălțurarea regalității în 1935.

l. Lupta comuniștilor începută în 1949, pentru a pune mâna pe putere statului elen, luptă ce se declanșează cu ajutorul sovieticilor.

m. În 1967 are loc victoria huntei militare, care a trecut la represalii împotriva comuniștilor eleni.

n. Abia în 1974 se instaurează un guvern democratic, condus de Constantin Karamanlis.

- din acest moment statul elen intră în structurile democrației europene, urmand ca în ultimii ani să facă parte din Uniunea Europeană, după ce în prealabil a făcut parte din NATO.

3. DESCOPERIREA SCRIERII „LINEAR B”:

- deși până nu de mult pentru religia greacă se aveau ca surse doar celebrele lucrări ILIADA ȘI ODISEEA, recent pentru civilizația minoică s-a descoperit, în 1952, scrierea **LINEAR B**, de către cercetătorii englezi **M. VENTRIS** și **J. CHADWICK**.

- prin intermediul acestei scrieri s-a descoperit numele principalelor zeițăți ale culturii preheleneice.

4. IZVOARELE LITERARE ALE CULTURII ELENE:

a. *Iliada și Odiseea*, de Homer:

- sunt cele mai importante surse pentru studierea religiei grecilor, datand din secolul al VIII-lea î. Hr.

b. *Munci și zile și Teogonia* de Hesiod:

- datand din secolele 7-8 î. Hr., conțin prima încercare de sistematizare a miturilor cu privire la originea zeilor.

- în lucrarea *Munci și Zile* sunt stipulate idei morale, precum și rituri de purificare.

c. *Imnurile homerice*, atribuite lui Homer:

- lucrarea cuprinde o colecție de texte cu caracter religios din diferite timpuri.

d. *Odele triumfale* ale lui Pindar,;

e. *Tragediile* lui Eschil, Sofocle și Euripide;

f. *Istoriile* lui Herodot - 484-425 î. Hr.;

g. *Descrierea Eladei* a lui Pausanias - sec 2 d. Hr.;

h. *Lucrările* lui Plutarh;

i. *Scrierile Sfinților Părinți*: Origen, Tertulian, Clement

Alexandrinul, Ipolit, Eusebiu de Cezareea și Fericitul Augustin;

j. *Scrierile filosofilor păgâni*, precum Plotin și Porfiriu;

- în categoria izvoarelor necesare pentru cercetarea religiei grecilor pot fi amintite și **IZVOARELE EPIGRAFICE**, scrise pe obiectele descoperite (monede, amfore, inscripții), precum și **IZVOARELE ARHEOLOGICE** împărțite în izvoare de arhitectură (temple), monumente figurante (statui, picturi pe vase, etc) și picturile de pe vase, care redau scene mitologice.

RELIGIA CRETANĂ ȘI AHEEANĂ

1. FORMELE RELIGIEI CRETANE ȘI AHEEANĂ:

- înainte de consolidarea unui sistem religios bine precizat, religia populației din această peninsulă se caracteriza prin structuri animiste, care erau venerat în așa-numitele **GROTE SACRE**.

- ulterior ideea de mister al grotelor sacre s-a permanentizat prin așa-numitele **RELIGII DE MISTERII**.
- de asemenea, se poate evidenția în această formă de cult animist și **VENERAREA ARBORELUI VIETII** (sub forma unui palmier, a unui măslin sau a unui chiparos), idee care pare a fi dedusă dintr-o formă arhaică de revelație primară, pe care o întâlnim la mai toate popoarele.
- între alte forme de adorare prehelenică putem menționa de asemenea și **CULTUL ȘARPELUI**, socotit divinitatea care stăpânește adăncurile.
- în mod evident, tema șarpelui are și ea conotații de sorginte revelațională, doar că din cauza ideii de tremendum sau mai precis de groază pe care acesta o emană, șarpele a devenit adorat și nu condamnat, tocmai pentru a-i capta bunăvoința.
- se pare că **ZOOLATRIA** era o practică generală, deoarece alături de șarpe mai întâlnim și **CULTUL TAURULUI**, simbol al fertilității.
- exista, de asemenea, un **CULT AL SECURII DUBLE (LABRYS)**, unealta necesară în jertfirea taurului, care simboliza fertilitatea și puterea.
- ca și la babilonieni și hitiți, securea simboliza zeitatea furtunii și a fulgerului.
- după alte explicații, securea ar mai simboliza, prin dublul ei tăiș, cele două principii: masculinul și femininul.
- civilizația minoică mai recunoaște și **CULTUL MAIMUȚEI**, a **CAPREI**, a **PORUMBELULUI**, **SCORPIONULUI**, **SCARABEULUI**, după bijuteriile care erau decorate cu aceste animale sau de la pictarea vaselor cu aceste animale.
- încă din cele mai vechi timpuri, din mileniul al treilea î. Hr., s-a descoperit în acest teritoriu, chiar înainte de venirea aheilor, un cult al **ZEIȚEI-MAME**, identificată cu pământul și cu fecunditatea.
- ea poartă numele în legendele grecilor de **DICTINNA**, ulterior fiind identificată cu **HERA**.
- numeroasele statuete desemnând chipuri de femei ne fac să credem că în această zonă cultul Zeiței Mame, identificată cu Stăpana animalelor era foarte profund.
- săpăturile de la Cnossos și Pylos sunt elocvente în acest sens.
- apare și zeul masculin alături de zeița feminină, însă rolul lui se pare că era secundar, ca un fel de anexă în cultul fertilității, zeitatea principală rămânând divinitatea feminină.
- în baza acestei divinități s-a emis ideea că civilizația cretană ar fi practicat un **MONOTEISM** sau cel mult un **DUBLU MONOTEISM**, dacă se are în vedere amantul, fratele sau soțul zeiței Mame.
- deși pentru cercetarea noastră ar fi ideal să putem afirma ideea de monoteism, se pare că acesta nu poate fi evidențiat, deoarece alături de această zeitate trebuie să mai fi fost alte divinități.
- de fapt, descoperirile de la CNOSSOS și de la GORTYN au scos la iveală o a treia zeitate, ceea ce face să se vorbească despre o triadă.
- certă rămâne linia comună a zeului-amant al Zeiței Mame, care moare și învie, după ciclurile vegetale, simbol al învierii umane.

- nici **IDEEA DE MATRIARHALISM DIVIN**, care ar sta la baza unei societăți feministe, nu pare a fi argumentată, deoarece atunci această situație ar trebuie să fie universală, dar cu câteva excepții, total irelevante, nu se poate afirma că societatea primară ar fi fost matriarhală.
- odată cu apariția civilizației aheene, apare mult mai pregnant divinitatea masculină.
- Zeus, care este o divinitate indo-europeană, devine căpetenia panteonului grecesc.
- cu ajutorul scrierii descifrate în **LINEARUL B** s-au descoperit alte denumiri de zeiță, cum ar fi **POSEIDON, HERA, DEMETRA, ATENA, ARES** și chiar **DYONISOS**.
- din acest moment se intră în mitologia clasică grecească.

2. CULTUL, PREOȚIA ȘI SACRIFICIILE:

- în general, divinitățile cretane erau adorate în peșteri, sub cerul liber, pe culmile munților, sub copaci mari sau la izvoarele apelor.
- în peșteri se adunau de obicei anumite categorii de oameni și anume: tinerii (băieți și fete) care trebuiau inițiați pentru a putea trece spre starea de maturitate, femeile, care nu puteau naște, agricultorii pentru a avea roade imbelșugate, păstorii pentru ca geniile să le păzească turmele, meșteșugarii care erau inițiați în secretele meseriei și păstrarea tainei acesteia.
- între aceste peșteri din Creta o putem aminti pe cea de pe **MUNTELE IDA**, unde se crede că s-ar fi născut Zeus.
- se poate aminti **PEȘTERA KHOSTO NERO** de pe **MUNTELE IOUKTAS**, unde se inițiau păstorii aducând daruri zeilor.
- o altă **PEȘTERĂ** ar fi cea **DE LA ARKALOKHORI**, unde s-au descoperit depozite de metale prețioase (aur, argint și bronz), ceea ce desemna un cult adus zeilor meșteșugului.
- elementul central al acestor capele din peșteri sau din alte locuri, este **ALTARUL**, care reprezintă punctul central al cultului, un **AXIS MUNDI**, care prin importanța sa leagă lumea zeilor de cea a oamenilor.
- încă din această perioadă veche sau descoperit capele rurale, cum ar fi cea de la Patela sau Cania, care dețineau, se pare, chiar domenii funciare și alte bunuri.
- **CULTUL AHEILOR ERA ÎN LINII MARI IDENTIC CU CEL AL CRETANILOR.**
- în fiecare locuință se afla un colț rezervat actelor de cult, aduse zilnic zeilor.
- în casele nobililor exista chiar un altar în curtea casei, unde se aduceau zilnic jertfe.
- în general, se ofereau cam aceleași jertfe: lapte, miere, vin, piei de oaie pentru veșmintele preoților.
- în cazuri cu totul excepționale, se sacrificau oameni, lucru care se întâmpla foarte rar.
- Homer vorbește despre această practică ca despre una foarte rară și plină de dramatism.
- ulterior, această practică va dispărea din cultul grecilor, rămânând doar o piesă de teatru.

3. MAGIA:

- cultul acestor civilizații pre-elnice era destul de apropiat de practicile magice, ceea ce i-a făcut pe unii să afirme repede că între cele două forme ar fi o înrudire foarte mare, până la identificare.
- încă din epoca bronzului se credea că **DACTILII** și **CUREȚII** cretani ar fi de fapt niște vrăjitori, care i-ar fi inițiat și pe preoți în tainele magiei, a farmecelor și a descantecelor.
- existau mai multe tipuri de magie în cadrul acestor civilizații și anume:

a. Magia prin atracție:

- consta în aprinderea focurilor pe dealuri pentru a ajuta soarele să lumineze în timpul solstițiilor.
- această practică o găsim și astăzi în lumea satelor, ca posesoare ale diferitelor tradiții, unde se aprind focuri pe dealuri și se rostogolesc roți aprinse, tocmai pentru a da putere soarelui aflat la solstițiu.

b. Magia apotropaică:

- consta în aruncarea de alimente sau băutură în mare de către marinari pentru a-l îmbuna pe zeul mării și pentru a le asigura o călătorie sigură.
- tema aceasta este destul de larg răspândită în lumea antică și o găsim chiar în cazul lui Iona din Sfânta Scriptură.

c. Magia evocatoare:

- se exprima prin dansuri, cantece, instrumente muzicale.
- până astăzi au rămas practici arhaice în insula Creta, care amintesc de acele vremuri, cum ar fi practica de a merge în cerc pentru a opri vanturile și furtunile care strică recoltele și ineacă corăbiile.

3. CULTUL MORȚILOR:

- se credea în existența unei lumi după moarte, care era plină de bunătați.
- civilizația minoică era marcată de o religie optimistă.
- morții erau îngropați la început în case, apoi lângă casă, iar în cele din urmă, cam pe la sfârșitul mileniului al III-lea î. Hr., existau chiar gropi comune, pe clanuri, unde se îngropau strămoșii.
- exista, la fel ca la egipteni, și sarcofagul de argilă, însă mult prea puțin întrebuințat.
- în acest sicriu se depunea un sigiliu personal, hrană, băutură, bijuterii și chiar un opaiț pentru a ilumina lumea de dincolo.
- mormintele nobililor erau mult mai mari, în ele putându-se depune, în miniatură, chiar bărci, căruțe pentru a-i transporta pe aceștia în fericirea de dincolo.
- s-au descoperit chiar statuetele soțiilor sau ale slugilor celor decedați pentru a-i ajuta pe cei adormiți în lumea de dincolo.
- de fapt, starea de dincolo era una tranzitorie, morții așteptând aici revenirea la o nouă viață pământească.
- pentru a nu reveni în forma de strigoi, morților li se aduceau alimente la mormant.
- pe lângă cultul morților exista un cult al eroilor, care erau cinstiți ca semi-zei, așa cum o demonstrează **TEMPLELE-MORMINTE DE LA CNOSSOS**.

RELIGIA ÎN OPERELE LUI HOMER ȘI HESIOD

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE:

- poemele lui **HOMER**, *ILIADA ȘI ODISEEA*, sunt considerate pentru cercetătorii religiei grecilor antici, ca un fel de „Biblie a grecilor”, deși încă se mai discută despre autenticitatea lor sau despre timpul în care ar fi trăit Homer.
- oricum, se crede că acesta ar fi trăit prin secolul al VIII-lea î. Hr.
- un alt mare reprezentant al acestei perioade este **HESIOD**, care prin cele două lucrări, *TEOGONIA* și *MUNCI ȘI ZILE* oferă detalii despre existența cotidiană a zeilor în Olimp.

2. ZEII:

- odată cu prezentarea religiei de către Homer se poate vorbi despre un sistem coerent de redare a divinităților precum și o teogonie pe care chiar dacă o împrumută și de la alte civilizații, totuși meritul lui este acela de a o greciza.
- panteonul grec este coerent, zeii fiind redați în cadrul unor relații de rudenie.

a. Privire generală:

- zeii greci erau conduși de către părintele lor Zeus, a cărui proveniență etimologică se trage de la cuvântul indo-european „DIV”, care înseamnă „a străluci”, ceea ce desemnează că Zeus era considerat CERUL sau ZEUL CERULUI.
- Zeus devine astfel un sinonim pentru acel **DYAU** al indienilor.
- arma lui este fulgerul, iar menirea lui principală este protejarea familiei, a cetății și a patriei.
- pe lângă numele de Zeus, acesta a primit o serie de apelative cum ar fi:
 - **HYETTIOS** sau **Ploiosul**;
 - **URIOS** sau **Cel care trimite vânturi prielnice**;
 - **ASTRAPIOS** sau **Cel care trăsnește**;
- cu toate acestea, Zeus nu este considerat creatorul cosmosului.

b. Haosul primordial. Gaia și Eros. Zeii derivați din aceștia:

- după Hesiod, la început a existat doar **CHAOSUL** din care ar fi apărut **GAIA** (PĂMANTUL, „CEA CU COAPSELE LARGI”) și **EROS**.
- din Gaia s-a născut o ființă egală cu ea, pe nume **OURANOS** (CERUL INSTELAT).
- din această hierogamie a apărut o a doua generație de zei, cea a **OURANIZILOR**:
 - **CEI ȘASE TITANI**, primul fiind **Okeanos**, iar ultimul fiind **Cronos**;
 - **CELE ȘASE TITANIDE** - **Rheia, Themis, Mnemosine**;
 - **CEI TREI CICLOPI CU UN OCHI ÎN FRUNTE**;
 - **CEI TREI HEKATONHIRI** - **Cei cu 100 de mâini**.
- **OURANOS**, însă, și-a urât copiii, pe care i-a ascuns în trupul **GAIIEI**, care obosită de a-i mai ține în trupul ei le-a cerut să îl cașteze pe tatăl lor cu un cosor.

- apare aici tema fertilității sinonimă cu cea a vieții.
- singur **CRONOS** are curajul de a-l castra pe tatăl lui.
- din sangele curs din rana lui **OKEANOS** se nasc **CELE TREI ERINII**, zeițele răzbunării, precum și **GIGANȚII** și **NIMFELE**.
- din organele sexuale ale lui **OKEANOS** aruncate în mare, amestecate cu spuma mării, s-a născut zeița fecundității **AFRODITA**, care va deveni divinitatea iubirii senzuale, sinonima lui **Ishtar** sau a lui **Inanna**, din religiile mesopotamiene și canaanite.
- tema mutilării tatălui pentru a-i ocupa tronul este cunoscută în religiile hitite și hurite și se pare că grecii nu au fost străini de aceste influențe.
- odată instalat, **CRONOS** devine același despot, care nu doar își ascunde copiii, născuți de sora lui **RHEIA**, dar îi devorează, pentru a nu mai putea nimeni să îl detroneze sau să-l ucidă.
- cei cinci copii ai Rheeli: **HESTIA, DEMETER, HERA, HADES** și **POSEIDON** au fost înghițiți astfel de Cronos.
- când să-l nască pe ultimul copil, Rheia, sfătuită de Gaia l-a născut pe **ZEUS**, în insula Creta, într-o peșteră, iar în locul lui a înfășurat un pietroi, pe care l-a dat lui Cronos ca să-l înghită ca și cum ar fi Zeus.
- înghițirea de către Cronos simbolizează devorarea timpului, care înlanțuie ființa în existența nefericită.

c. Zeus:

- Zeus se naște în insula Creta, pe muntele Ida, unde nimfele îi aduc pe capra Amaltea să-l alăpteze.
- însă Zeus, jucându-se cu coarnele caprei, reușește să-i rupă un corn.
- pentru a recompensa durerea caprei el a hotărât ca acest corn să fie permanent plin cu fructe și cu alte bunătăți, devenind astfel **CORNUL ABUNDENȚEI**.
- Zeul reușește să-l înlăture pe Cronos și să-și elibereze frații, care drept recunoștință îi oferă fulgerul și tunetul, ca pe armele cele mai puternice.
- el devine astfel stăpanul zeilor, pe care încearcă să-i salveze de răzbunarea lui Cronos.
- lupta care decide situația zeilor se dă între **ZEUS**, ajutat de **CEI TREI HEKATONHIRI**, care îi înlănțuie în tartar pe **CEI ZECE TITANI**.
- **TITANOMAHIA** apare ca o a doua creație a lumii de către Zeus.
- acesta, prin uciderea **ZEULUI-ȘARPE TYPHON**, instaurează domnia asupra întregului cosmos spiritual și material.
- tema șarpelui apare deci și în această religie ca o luptă între bine și rău.
- după victoria lui Zeus, lumea se împarte între acele divinități care s-au impus în panteonul grec.
- astfel, oceanul a revenit lui **POSEIDON**, lumea subterană a fost încredințată lui **HADES**, iar cerul lui **ZEUS**.
- Olimpul și pământul erau comune tuturor zeilor.

- dintre numeroasele soții ale lui Zeus se poate aminti **METIS (PRUDENȚA)**, care o naște pe **ATENA**.

- Atena se naște din capul lui Zeus atunci când acesta o înghite pe Metis, care era însărcinată cu Atena.

- altă căsătorie a lui Zeus este cea cu **THEMIS (DREPTATEA)**, cu **EURONYME** și cu **MNEMOSINE**.

- ultima căsătorie este cea cu **HERA**, însă printre alte iubite ale lui Zeus se numără și **DEMETER**, **PERSEPHONA** și **LETO**, mama gemenilor divini **APOLLON** și **ARTEMIS**.

- Hera devine protectoarea familiei, a femeilor și a nașterilor.

d. Poseidon:

- Poseidon este o altă zeitate importantă, care s-a impus pe baza importanței pe care a avut-o marea pentru greci.

- Poseidon este un zeu care era adorat de indo-europeni înainte de a ajunge ei la mare.

- cultul lui este asociat cu cel al calului, de unde și numele de **POSEIDON HIPPIOS**.

- o întâlnește pe **DEMETRA** care, pentru a scăpa de el, se prefăce în iapă, dar Poseidon se transformă în cal, posedându-o.

- din legătura lor se naște o fiică și un cal, **ARION**.

- dincolo de elementele mitologice, prin aceste detalii putem observa decadența moravurilor unei societăți, care a proiectat aceste scăderi în sfera metafizicului.

e. Hefaistos:

- Hefaistos este conceput de Hera „fără împreunare de dragoste, din manie și în pofida soțului”.

- acesta este urât și infirm, deoarece avea ambele picioare strambe și contorsionate, pentru că la naștere fusese aruncat în insula Lemnos, de către Zeus, tatăl său, căci acesta îi ținușe parte mamei sale.

- după o altă versiune, el fusese aruncat de Hera, care s-a speriat de urațenia lui atunci când l-a născut.

- dus de două nereide, **THETIS** și **EURONYME**, într-o peșteră din mijlocul oceanului, el învață acolo meseria de fierar și de meșteșugar.

- apare aici tema copilului mutilat, care domină prin iscusința lui.

- prin urmare, este vorba de un tip de inițiere șamanică, în care mutilatul devine o forță prin cunoașterea lui și nu prin fizicul lui.

- el făurește pentru zei brățări, celebrul scut al lui Ahile, fecioarele din aur care îl ajutau la mers.

- de asemenea el o croiește din lut pe Pandora și îi dă viață.

- lui i se datorează plasa invizibilă cu care a prins-o pe Afrodita, când aceasta îl înșela cu Ares, după care a invitat întregul Olimp pentru a rade de ei.

- modul în care a primit-o pe Afrodita în căsătorie este de asemenea un șiretlic: acesta o leagă în chip nevăzut pe Hera de un jilț de aur, pe care i-l dăruise și nu a dorit să o dezlege, decăt după ce i s-a dat de soție pe Afrodita.

- atelierele lui erau sub vulcanul Etna, de unde ieșea un foc permanent.

- de fapt, sub Etna zăcea **ȘARPELE MONSTRU TIPHON**, pe care Zeus îl răpuse și aruncase un munte peste el.

- respirația șarpelui sunt vaporii care ies permanent din adâncurile acestui munte.

- când monstrul se mișca, din munte ieșeau flăcări și lavă.

- nicovala de lucru a lui Hefaistos se afla chiar pe gatul lui Tiphon.

f. Apollon:

- Apollon împlinește tema luptei cu șarpele.

- născut din **LETO** și din **ZEUS**, el este urmărit de Hera, care dorea să-l ucidă pentru că era rodul înșelării lui Zeus.

- de aceea, aceasta a trimis un șarpe uriaș ca să-l ucidă, Python.

- însă copilul doar de patru zile născut a reușit să incoarde arcul și să-l ucidă.

- locul unde a fost ucis acesta s-a numit Delphi, devenit centrul divinației și al manticii grecilor.

- în templul de aici exista celebrul oracol, unde preoteasa Pythia, îmbrăcată în pielea șarpelui și stand pe un trepied de aur, ghicea deasupra unei grote ce ducea „spre țara lui Hades”.

- se pare că vaporii care emanau din această grotă erau aburii unui vulcan, care produceau stări halucinante, ce o predispuneau pe această ghicitoare spre stări de transă.

- tot de zeul Apollon ține și tema iubirii față de **FIICA LUI PENEU, DAPHNE**, cea care jurase să rămână fecioară toată viața.

- urmărită de zeu, care se îndrăgostise de ea, aceasta se transformă într-un copac, dafinul sau laurul.

- din acest moment, laurii devin pentru Apollon frunzele iubirii și ale victoriei, cu care acesta va fi încoronat permanent.

- imboldul spre poezie sau spre mantică se leagă de un alt episod din viața lui Apollon, care se îndrăgostește de o pământeană pe nume **CASTALIA**, fiica regelui din Delfi.

- aceasta însă iubea un păstor, pe care Apollon îl ucide cu săgeata, după care îi cere fetei să-i accepte prietenia.

- însă aceasta s-a aruncat într-o fantană, care va deveni astfel „FANTANA CASTALIEI”, cea cu a cărei apă trebuia să se spele Pythia înainte de a ghici sau din care trebuiau să bea poezii pentru a putea avea darul versului măiestrit.

- în general, Apollon este divinitatea unui iubiri abstracte precum și al poeziei și a viitorului ghicit.

- de numele lui se leagă Oracolul de la Delfi.

- Mantica Oracolului lui Apollon de la Delphi:

- în ceea ce privește mantica legată de acest oracol, ea se făcea la început o dată pe an, la aniversarea zeului Apollon, apoi o dată pe lună, ca apoi de mai multe ori, cu excepția lunilor de iarnă, când zeul lipsea.

- modalitatea de ghicit era simplă: cei care consultau oracolul, puneau o întrebare, la care Pythia dădea răspunsul prin tragere la sorți a unui bob negru sau alb.

- când problema era mai serioasă, Pythia ghicea din cripta templului, deasupra cavernei sacre.

- Pythia era aleasă dintre țărăncile din Delfi.
- cu toate acestea, frunzele de laur pe care le mesteca, fumigațiile cu aceste frunze, apa băută din izvor nu puteau să ofere starea de transă.
- nu s-a descoperit nici un hău care să emane vapori în munții insului Delfi.
- se prea poate ca această cavernă să se fi închis cu timpul, astfel încât să nu se mai cunoască locul acesteia.

g. Artemisa:

- Artemisa, sora lui Apollon, este zeița vanătorii, rămasă fecioară.
- armele ei, arcul și tolba, erau făurite de ciclopi și era permanent însoțită de 60 de fiice ale lui Ocean.
- spre deosebire de fratele ei, Apollon, Artemisa este foarte crudă cu cei care îi doresc iubirea.
- este cazul iubirii lui **ACTEON**, care o vede goală scăldându-se în râu și se îndrăgostește de ea, însă zeița îl transformă într-un cerb, urmărit de cainii lui, care nu-și mai recunosc stăpanul.
- apare aici tema păcatului de a se apropia prea mult de divin, într-o stare de nepregătire, de desacralizare.
- transpare de aici ideea de **mysterium tremendum**, față de care dacă nu ești pregătit să te apropii, te mistuie.
- o sigură dată Artemisa s-a îndrăgostit, dar și aici apare ideea hiperioniană, a neputinței ca un muritor să ajungă la dragostea și înălțimea unui zeu.
- ea s-a îndrăgostit de **ORION**, pământeanul care atingea cu fruntea lui norii.
- acesta fusese orbit de un rege care nu voia să-i dea fata spre soție, dar Orion se orienta cu ajutorul cainelui său, **SIRIUS**.
- însă zeii au hotărât să rupă această idilă, deoarece o vedea ca un atentat la demnitatea divină.
- discrepanța dintre zei și oameni era imensă, în urma unui păcat original.
- atunci, printr-un șiretlic, Apollon l-a îndepărtat pe Orion până când acesta se mai vedea doar ca un punct la zenit, iar surorii sale, Artemisa, i-a cerut să încerce să lovească cea țintă cu arcul.
- ucis, Orion este răsplătit cu șansa de a sta pe cer, în timpul verii, iar Sirius, cainele lui, este steaua cea strălucitoare, care se vede în această constelație.

h. Hermes:

- Hermes este zeul care împlinește în sine mai multe roluri: cel de putător de cuvânt, cel de înșelător sau de hoț divin.
- el este fiul lui Zeus și al Maiei, fiica titanului Atlas.
- imediat după naștere, pruncul Hermes a sărit din pătuț și s-a arătat dornic să călătorească.
- pe drum a găsit o broască țestoasă, din care a făurit prima liră.
- apoi fură vitele sacre ale lui Apollon, iar când zeul îl parăște la Zeus ca să-i dea înapoi vitele, acesta joacă un teribil teatru, dovedindu-se nevinovat așa încât zeii îl cred.
- din acest moment el devine un maestru al vorbirii și al cuvântării sofiste.

- observăm că IN TEOGONIA HESIODIANĂ, CUVANTUL NU ESTE UN ELEMENTE CREATOR, ci mult prea slab pentru a se transpune in poziția logosului.
- Hermes a devenit patronul hoților, el însuși furand arcul cu tolba cu săgeți ale lui Apollon, cleștele de aramă al lui Hefaistos, tridentul lui Poseidon și braul de aur al Afroditei.
- el devine maestrul comerțului, reușind să-i vândă lira lui Apollon, luand in schimb caduceul, bățul fermecat.
- este zeul care ajută pe ceilalți zei in caz de restriște.

i. Pan:

- Pan este fiul lui Hermes, pe care acesta il concepe cu nimfa Driops.
- la naștere, mama lui s-a speriat de urațenia lui Pan, căci picioarele ii erau ca de țap, pe cap avea părul zburlit și purta coarne încă de la naștere.
- Pan este simbolul demonicului in religia greacă.
- de la numele lui Pan a apărut termenul de „panică”, deoarece unde apărea el toate ființele o luau la fugă.
- legenda ii atribuie invenția naiului, care s-ar fi realizat astfel:
- îndrăgostit de nimfa Sirinx, acesta incearcă să se apropie de ea, dar cuprinsă de panică, aceasta fuge spre tatăl său, RAUL LADON;
- in cele din urmă, ajunsă la malul raului, tatăl o preschimbă intr-o trestie pe care Pan o rupe in bucăți și din tuburile trestiei rupte, legate și acoperite cu ceară la un capăt, acesta incepe să cante de jale după frumoasa nimfă;
- astfel, Pan și-a luat nimfa permanent cu sine ca să-i asculte glasul prin naiul făurit din trestie.
- de reținut este faptul că Pan este utilizat prin urațenia sa in cultele sataniste, prezentandu-i-se chipul de țap, ca zeu in fața căruia trebuie să te inchini.

j. Afrodita:

- Afrodita este o divinitate imprumutată de greci de la orientali.
- in *Iliada*, Afrodita este zeița care ii protejează pe troieni.
- zeița s-ar fi născut, după spusele lui Hesiod, din sămanța amestecată cu spuma mării in care au fost aruncate organele genitale ale lui Ouranos.
- ea este simbolul sexualității și a defraudului religios, care este de origine orientală.
- ea l-ar fi făcut pe Zeus să se impreuneze cu pământence, făcandu-se de rușine in fața zeilor.
- Afrodita avea ca fiu pe **EROS**, pe care il concepuse cu **ARES**, zeul războiului.
- Eros este zeul ghiduș care aruncă cele două tipuri de săgeți, cele din aur, cu miere pentru cei care vor fi fericiți in iubirea lor, și cele din plumb cu otravă pentru cei care se vor nenoroci in dragoste.
- tot de prezența Afroditei se leagă și drama lui Adonis, care era un tânăr vanător, foarte frumos, de care se îndrăgostește zeița.
- acesta este însă răpus la vanătoare ce către un mistreț, in care se incarnase de fapt gelosul zeu Ares.

- această temă o vom găsi permanent prezentă în literatură sub chipul muritorului ucis de mistrețul sau de animalul care îi devenise o obsesie în vânătoare.
- Afrodita este cea care i-a dat viață lui Galatea, statuia pe care o sculptase Pigmalion, cel care se îndrăgostise de lucrarea sa.
- însă, ca o pedeapsă a frumuseții ei și prin viclenia lui Hefaistos, zeul o primește în căsătorie pe Afrodita de la zei.

EROII GRECI

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE. EROUL vs. SFÂNT:

- eroii joacă pentru lumea greacă un rol foarte important, deoarece ei reprezintă acea stare de desăvârșire la care a ajuns omul.
- poziția eroului este poziția ravnită a muritorului, care vede în eroi modelul suprem.
- însă diferența dintre eroii greci și sfinții creștini este imensă și așa preciza câteva puncte de comparație între aceste două stări:
- eroul grec este așa datorită nașterii sale dintre un zeu și o pământeană, în vreme ce sfântul creștin este sfânt datorită strădaniei sale de a ajunge la acea stare de dumnezeire;
- de cele mai multe ori, starea de erou se datorează nu unei virtuți a vreunui zeu, ci mai ales a unei aventuri dintre zeu și o pământeană, ceea ce contravine ideii de moralitate și de spiritualitate autentică;
- ori, orice imoralitate în creștinism elimină definitiv valoarea de sfânt atribuită unui om;
- criteriile după care un om este sau nu este sfânt sunt moralitatea, viața lui conform Evangheliei și facerea de minuni;
- viața eroului nu este una de profunzime spirituală, ci una de forță sau de demonstrare a puterii în fața zeilor;
- scopul existenței lor este de a deveni asemeni zeilor, adică de a trăi în Olimpul plăcerilor, ori scopul vieții sfântului este de a trăi în comuniunea cu Dumnezeu, în viața cea veșnică;

2. EROII PRINCIPALI:

- iată, pe scurt, cei mai importanți dintre eroi:

a. PERSEU, fiul lui Danae cu Zeus:

- el îi taie capul Meduzei.
- din gatul retezat al acestei fiare marine, s-ar fi înălțat la cer

CALUL PEGAS.

- pentru că ochiul Meduzei nu putea fi privit, deoarece cel care îl privea încemenea și devenea stană de piatră, Perseu îl pedepsește astfel pe **TITANICUL ATLAS**, care îl alungă pe erou, crezând că acesta vine să-i fure merele de aur.

- din momentul in care Atlas a privit fața Meduzei, acesta a devenit muntele Atlas.
- tot Perseu este cel care o salvează pe **ANDROMEDA**, cu care apoi se însoară, împlinind astfel profeția că el se va căsători cu o fată pe care o va salva de la moarte.

b. HERAKLE (HERCULE), fiul lui Zeus și al pământencei Alcmena:

- Herakle este pus să sugă pe ascuns lapte de la sanul Herei, devenind astfel nemuritor.
- luat cu furie de la sanul ei, cand aceasta s-a trezit, de la sanul de la care suga **ALCIDE** (alias Herakle) a început să curgă rauri de lapte pe tărâșa cerului, apărând astfel **CALEA LACTEE**.
- căsătorit cu **MEGARA, FIICA REGELUI TEBEI**, cu care a avut trei copii, dar inebunit de Hera, Heracle își vede soția și copiii ca pe patru ciclopi și îi ucide, neștiind că ei sunt familia lui.
- zeița Athena îi schimbă numele DIN ALCIDE IN HERACLE.
- ajuns la oracolul de la Delfi, Apollon, prin gura ghicitoarei Pythia îi cere să împlinească **CELE DOUĂSPREZECE MUNCII ALE REGELUI EURISTEU**.
- interesant în această relatare este dialogul moral dintre Virtute și Desfranare, pentru a-l convinge pe Herakle să accepte fie virtutea, fie păcatul.
- este printre singurele luări de poziție ale ideii de moralitate din relatările hesiodiene.
- după **RĂPUNEREA LEULUI DIN NEMEEA**, a cărui piele nu putea fi răpusă de săgeată sau de lance, Herakle își face din pielea acestuia un veșmant și din țeasta lui un coif.
- ritualul de inițiere pentru a dobândi imunitatea are în vedere ideea de sacrificiu și de luptă.
- urmează apoi **UCIDEREA HIDREI DIN LERNA, PĂSĂRILE SIMFALIENE, MISTREȚUL DIN ERIMANT**
- în concluzie, Herakle reprezintă puterea umană care, combinată cu ideea de divinizare și cu cea de nemurire, poate deveni rivala zeilor.

c. ASCLEPIO, fiul lui Apollon:

- Asclepio, fiul lui Apollon, a primit puterea de a vindeca bolile, devenind astfel patronul medicilor și a vindecătorilor.
- este de fapt o trimitere spre o perioadă în care puterea magică și cea șamanică era definitorie pentru religia greacă.
- prezența șarpelui în simbolul vindecării pleacă de la următoarea legendă:
- plecând Asclepio să vindece un bolnav, un șarpe i s-a încolăcit de toiagul lui;
- Asclepio l-a lovit cu o piatră și l-a ucis;
- la scurt timp a apărut șerpoaica, partenera șarpelui ucis, cu un fir de iarbă în gură și atingându-l de șarpele ucis l-a readus la viață, după care au dispărut amândoi într-o groapă;
- Asclepio a băgat de seamă ce fel de plantă utilizase șarpele și a cules-o;
- prin această plantă a vindecat o mulțime de oameni și i-a înviat din morți, încât se spune că Tartarul a rămas pustiu;
- ideea se leagă de tema nemuririi și chiar de cea a mesianității ca ridicare a neamului omenesc din robia morții;

- între alți eroi mai amintim pe:
- **CASTOR ȘI POLUX;**
- **DEDAL ȘI ICAR;**
- **BELEROFRON;**
- **ULISE;**

MOIRA, FORȚA IMUABILĂ A DESTINULUI

- moira era pentru grecul antic acea forță de care el nu se poate eschiva, care reprezintă personificarea legității cosmice fixe.
- Homer amintește că sunt multe moire, însă Hesiod le reduce la trei.
- ele sunt zeițele destinului, depinzând în mare parte de forțele selenare.
- născute din zeița Thetis și din Zeus, ele ajung deci să guverneze nu numai soarta oamenilor, ci și pe cea a zeilor.
- acestea sunt trei surori, care torc firul vieții, simbol trinitar al unui determinism divin.
- ele sunt:
- **KLOTHO** (NAȘTEREA) care toarce firul;
- **LAHESIS** (ZILELE VIEȚII) care deapănă firul vieții;
- **ATROPOS** (MOARTEA) care taie firul vieții.
- ele vor fi preluate în mitologia populară românească cu denumirea de URSITOARE.

ANTROPOGONIA GRECEASCĂ

- antropogonia, în viziunea lui Hesiod, îi pune pe oameni și pe zei pe același plan valoric, deoarece oamenii sunt creați din pământ, din zeița Gheea, ca și zeii.
- au existat cinci neamuri de oameni și anume cei din aur, din argint, din bronz, eroii și cei de fier.
- epoca „varstei de aur” este una exclusiv masculină, derulându-se sub domnia lui Cronos, înainte de a lua Zeus puterea.
- pe atunci zeii erau frați cu oamenii, trăiau asemenea zeilor, nelucrând pământul, deoarece primeau de la el fără lucru roade imbelșugate.
- moartea pentru acești oameni era ca un somn.
- ei nu cunoșteau bolile sau bătrânețea.
- tema aceasta aduce cu starea paradisiacă a grecilor, concepută ca una în care oamenii erau într-o rudenie cu zeii.
- epoca de „argint” apare după ce oamenii din epoca de aur au fost acoperiți de pământ.
- oamenii de argint au greșit deoarece nu doreau să aducă jertfe zeilor.

CULTUL, SACERDOȚIUL ȘI SĂRBĂTORILE

1. PEȘTERILE SACRE, TEMPLELE, *PARTHENONUL* :

- în ceea ce privește locurile de cult, la început acestea erau amenajate în peșteri sau luminișuri de păduri sau pe crestele munților.
- ulterior, apar temple care au dat naștere stilurilor arhitecturale (IONIC, DORIC ȘI CORINTIC), deoarece primele edificii care erau împodobite arhitectural erau templele.
- cel mai important templu, unde erau celebrați toți zeii, era **PARTHENONUL**, care la început fusese zidit în cinstea zeiței ATHENA.
- aici se găseau statuile tuturor zeităților.
- acest lucru exista și în cadrul templelor sau locurilor de adorare din cadrul orașelor, așa cum menționează Sfântul Apostol Pavel, care, plimbandu-se prin piața orașului la un moment dat găsește altarul „zeului necunoscut”.
- acest tip de altar era ridicat, ca nu cumva din greșeală să se fi omis vreun zeu din cinstirea orașului și acesta să devină nefavorabil cetățenilor.

2. PREOȚII:

- **PREOȚII** (ιερείς) nu aveau aceeași importanță pe care o aveau preoții perși sau brahmanii, deoarece la greci era mentalitatea că fiecare cetățean putea să aducă singur jertfă.
- de aceea, exista o tagmă destul de restransă de preoți, mai ales în preajma templelor, care se ocupau de cultul instituționalizat de la temple.
- hainele lor erau destul de simple, constând dintr-o robă lungă de în și o coroană de lauri.
- existau și femei-preot, cum sunt cele ale Afroditei, care practicau prostituția la templu.
- despre acestea vorbește Sfântul Pavel, atunci când condamnă desfranarea și proclamă fecioria ca pe o necesitate în calea desăvârșirii - I Corinteni VI- VII.

3. RITURILE:

- riturile erau destul de simple la vechii greci și se împărțeau în RITURI CASNICE și RITURI PUBLICE.
- cele casnice constau în întreținerea permanentă a focului din vatră, deoarece se credea că divinitatea se află în focul vetrei.
- riturile de inițiere se desfășurau în jurul acestui foc casnic.
- după nașterea pruncului, acesta era purtat în a zecea zi în jurul focului.
- **CĂSĂTORIA** era celebrată la templu, unde se rosteau rugăciuni de consacrare, iar apoi mirii se retrăgeau la casa mirelui, făceau o baie rituală și consumau o turtă tradițională⁴⁵ în fața tatălui mirelui, care împlinea și rolul de preot casnic.

- in această lună tinerii consumau multă miere, de aceea se și numea această lună „LUNA DE MIERE”, deoarece dulceața mierii era un simbol al vieții care trebuia să fie foarte frumoasă între cei doi.
- in viața grecului antic, actele cultice publice erau foarte dese, fiecare zeu avându-și gesticulația specială.
- de exemplu, brațele preoților se ridicau spre cer la divinitățile care locuiau in Olimp, pentru Poseidon brațele se întindeau spre mare, iar pentru divinitățile htoniene ele se lăsau spre pământ.
- și animalele aduse ca jertfă erau diferite de la zeu la zeu.
- pentru Demetra se sacrificau porci, pentru Dionysos țapi, pentru Poseidon, animale negre, pentru Afrodita porumbei, pentru Asclepios cocoși, iar pentru Hercule prepelițe⁴⁶.
- pentru zeii cerului sacrificiile se efectuau dimineața, iar pentru cei subpământeni, ele se realizau seara.
- pe lângă animale, se aduceau foarte multe ofrande: legume, fructe, prăjituri în formă de animale.
- se pare că existau și sacrificii umane, deși destul de rare.
- cel mai celebru este cel al **IFIGHENIEI**, însă se sacrificau mai ales răufăcători sau prizonieri de război.
- se practicau și **LUSTRĂRILE**, un fel de spălări rituale, care se realizau cu sare sau cu apă, mai ales înainte de a se intra în templu sau de a se începe un sacrificiu.
- în ceea ce privește **SĂRBĂTORILE**, trebuie menționat că deși se închinau unor divinități anume, ele aveau în vedere ritmuri agrare, legate de recoltare sau de însămânțare.
- dintre cele mai importante, amintim **PANATHENEEL**, în cinstea zeiței Athena, care realiza și un sentiment de coeziune a lumii grecești vechi, deoarece atunci erau chemați să participe la sărbătoare și grecii din celelalte cetăți ale Eladei.
- amintim și așa-numitele **BUFONII** în cinstea lui Zeus, când se sacrifică un bou, în cadrul bucuriei recoltei.
- de asemenea, se mai pot aminti serbările în cinstea lui Apollo, **DENDROFORIILE** sau **DIONISIILE** în cinstea lui Dionysos, care aveau un caracter de isterie bachică, deoarece se credea că prin consumarea alcoolului se intră în starea de comuniune cu zeul.
- în cinstea zeiței Artemisa se țineau **BAURONILE** din cinci în cinci ani, la care participau fetele îmbrăcate în ursoaice.
- un rol important la vechii greci, legat de sărbători, erau jocurile sportive, care implicau întreceri de lupte sau poezie și oratorie.
- cele mai celebre erau cele **OLIMPICE**, care se organizau din patru în patru ani în orașul Olimpia din Elida.
- mai erau apoi **JOCURILE PITICE** în cinstea lui Apollo (din patru în patru ani, la Delphi), cele **ISTMICE** (în istmul Corintului din doi în doi ani) și cele **NEMEICE** (din doi în doi ani în Argolida).

MANTICA, ORDALIILE ȘI IMPRECAȚIILE

1. MANTICA:

- in ceea ce privește arta ghicitoriei, se poate spune că grecii erau dependenți de aceste consultări ale „experților”, care le puteau prezice șansele acțiunii pe care doreau să o realizeze.
- de exemplu, mai ales înainte de a porni la o luptă, grecii obișnuiau să ceară sfatul unui ghicitor, care le oferea răspunsuri de cele mai multe ori ambigue (de genul: „te vei duce, te vei întoarce, niciodată în război vei pieri”, unde sensul era oferit de poziția virgulei).
- însă existau, se pare, centre renumite de ghicitorie, cum este cazul celui de la **DELFI**, unde Pythia ghicea stand pe un trepied deasupra unei nișe din care ieșeau gaze halucinogene dintr-un vulcan.
- mai exista și **ORACOLUL DE LA DODONA DIN EPIR**, care se pare că era cel mai vechi din Grecia, unde ghicitul se realiza după modul în care foșneau frunzele unui stejar, de către preoți „cu picioarele nespălate”.
- modalitățile de ghicit erau destul de multiple, ca: ghicitul în bobi, în omoplați de animale, care erau arse în foc, în zborul păsărilor, în descifrarea viselor sau în liniile palmei.
- meșteșugul se transmitea din tată în fiu, deoarece era o sursă foarte bună de câștig.

2. ORDALIILE:

- **ORDALIILE** erau modalități de a susține nevinovăția unui om, care, dacă era curat, trebuia salvat de zei.
- astfel, omul se supunea unor teste de nevinovăție, ca introducerea mâinii în foc sau apă clocotită sau aruncarea în valtoarea unei ape adânci.
- dacă scăpa nevătămat, era semn să respectivul era nevinovat.
- în general, ordaliile se practicau mai ales de femeile care erau bănuite de infidelitate.

3. IMPRECAȚIILE:

- o altă formă practică des întâlnită la greci era jurământul urmat de *imprecații*, adică de blesteme în cazul în care se încălca făgăduiala.
- în cazul în care cel care fusese lezat nu se putea răzbuna, acesta scria pe o tăbliță de lut sau de plumb numele dușmanului și apoi se arunca într-o groapă, ca sufletul acestuia să ajungă în iad.

CULTUL MORȚILOR

- la vechii greci existau mai multe reprezentări ale morții, toate legate de persoana zeului Hades.
- acesta li se arăta muribunzilor sub chipul unui tânăr pe cal negru sau ca un talhar la drumul mare, care îi răpea atât pe cei tineri (pe aceștia îi ducea în fața lui), cât și pe cei bătrâni (pe care îi trăgea la spatele lui), dar și pe prunci (pe care îi atârna la cingătoare).

- lumea Hades-ului era fie terifiant reliefată, fie ca un fel de grădină unde se aflau mereu tinere dansand.
- oricum, pentru grecul vechi ea era mai degrabă o lume a întinericului, a stării din care nimeni nu mai putea să iasă.
- ritul de înmormantare implica o serie de practici, cum ar fi, de exemplu:
 - spălarea mortului;
 - punerea unui *obol* în gura defunctului, ca plată pentru trecerea în lumea de dincolo;
 - baterea laolaltă a diferitelor vase de metal, pentru alungarea spiritelor rele, care ar fi putut să ia spiritul mortului;
 - se practica atât incinerarea, cât și înmormantarea.
- la final, totul se încheia cu ospățul funerar, care era un fel de faptă bună pentru îmbunarea zeilor, mai ales a lui Hermes, care era un fel de avocat pentru sufletul celui mort.
- pentru oamenii de vază se practica chiar și JOCURI FUNEBRE.
- după înmormantare se proceda la diferite spălări ritualice, care readuceau familia în starea de purificare.
- urmau apoi rugăciuni pentru morți la 3 săptămâni, un an, care erau permanent urmate de ospete funebre.

FILOSOFII GRECI ÎN CĂUTAREA ARCHE -ULUI

1. CONTEXTUL GENERAL:

- scarbiți de o atare teogonie, care îi făcea pe zei chiar mai imorali ca oamenii, filosofii greci au încercat să canalizeze căutarea lor spre o altă realitate, considerată divină: **ARCHE-UL**, ultima realitate existențială de la care a pornit toată lumea empirică.
- filosofia este mai înainte de toate o istorie, o istorie a ideilor umane în căutarea adevărului și a Divinului, însă ea nu este o simplă enunțare de fapte și date istorice, ci este de asemenea analiza timpului în curgerea sa cu preocupările umane ale vremii.
- filosofia este, de asemenea, o disciplină, o știință care se înalță peste relativitatea și contingenta întâmplărilor efemere.
- există, așadar, o *PHILOSOPHIA PERENIS*, care se poate defini ca neistovită sete a omului de a căuta *ULTIMA RATIO* a existenței sale.
- luată astfel, filozofia nu este adevărul ca atare, deoarece acesta este unul singur și se află la Cel care a avut curajul de a afirma: „*Eu sunt Calea, Adevărul și Viața*” - Ioan 14,6, ci ea este „o cale spre adevăr”, mai precis căi spre adevăr.
- chiar dacă aceste căi uneori au căzut în falsitate, rupându-se de realitatea ultimă, trebuie apreciată căutarea filozofilor.

- dintre cei mai importanți filosofi greci ai antichității care au căutat un alt tip de divinitate decăt cel olimpien amintim:

1. THALES DIN MILET (624-546 î. HR.):

Acesta se trăgea dintr-o familie nobilă și bogată, lucru ce l-a permis să călătorească mult, mai ales în Egipt, unde s-a inițiat în misterele religioase egiptene și în comentariile astrologice ale învățaților din acea vreme. A fost vestit pentru cunoștințele sale vaste fiind enumerat între cei șapte mari învățați ai lumii. Ca om de știință el a precizat o eclipsă solară pe data de 2 mai 585 î. Hr., după spusele lui Herodot, care s-ar fi produs în timpul unei lupte dintre mezi și perși. Ca urmare, el scrie o propoziție lapidară: “filozofia grecilor începe cu data de 2 mai 585”. De asemenea, Platon precizează despre el, că privind la cer și analizând stelele, ar fi căzut într-o groapă, iar cei de față ar fi ras de el pentru faptul că el ar pretinde că ar cunoaște lucrurile cerești, dar nu vede realitatea din față lui. Hegel explică aceasta spunând: “poporul rade de așa ceva și are avantajul că filozofii nu pot face la fel. Oamenii nu înțeleg că filozofii rad de ei, deoarece ei nu pot cădea în groapă, pentru faptul că sunt în ea odată pentru totdeauna”. De fapt, groapa despre care vorbea Thales este *groapa ignoranței*, de unde și puerilitatea cu care grecii își reprezentau divinitățile.

Multe din elementele științifice el le-a explicat prin rațiunea cercetătorului eliminând astfel supozițiile mistice legate de producerea lor. De exemplu, Herodot povestește că el ar fi atribuit creșterea apelor Nilului vânturilor eoliene, care suflă împotriva cursului râului și întoarce apele înapoi. (Istoria II, 20), deci respinge ideea de sanctificare și deificare a Nilului, considerat un zeu care se revarsă spre muritori pentru a le oferi hrană.

Așa cum susțin Platon și Aristotel, pe Thales nu-l preocupă lucrurile, ci esența lor. De aceea el susține că esența lucrurilor este *apa* (ὕδωρ). Aristotel susține că probabil pe Thales l-ar fi determinat să afirme acest lucru faptul că orice hrană este umedă, caldul provine din umed și că ceea ce este viu trăiește din acesta⁴⁹. Mai există un argument pentru ideea de apă, oferit de Aristotel: faptul că grecii au făcut din Okeanos și din Thetis părinții a tot ceea ce este născut; precum și pentru faptul că grecii jură pe raul Styx, ori jurământul este o practică sacră și nimeni nu-și poate permite să-l ia în batjocură.

Așadar, Thales presupune că totul se naște din apă și se reîntoarce în apă, deoarece: a) întocmai precum sămanța a tot ce-i viu, ca principiu al vieții, este umedă, tot astfel orice altceva își trage principiul din umiditate ; b) toate plantele își scot hrană și prin ea fructul, din apă și când le lipsește apa se usucă (Plutarh).

A doua idee fundamentală a lui Thales este cea privind însuflețirea naturii: “totul este plin de zei” zice el. Cele două afirmații par a fi în contradicție, deoarece pe de o parte principiu existențial este apa, un element material, pe de altă parte totul este plin de zei, el eliminând materia apei ca principiu al existenței. Dar aici explicația este simplă: apa este mai degrabă un arche abstract decăt unul pur material, pe de altă parte așa cum observă Hegel, nu ideea de panteism sau naturism trebuie înțeleasă aici ci cea de lume ca sălaș al divinului.

Cu toate acestea eroarea lui Thales constă în primul rând în faptul că precizează ca principiu existențial un element material, apa. În al doilea rând divinul este de sorginte politeistă, deoarece el nu atinge multitudinea de divinități ale Olimpului, ci doar oferă o realitate existențială principială. Este totuși de apreciat faptul că Thales rămâne un teist. După el totul este guvernat de forțele divine din cosmos. Dumnezeu este pentru Thales “inteligenta lumii” (νοῦς τοῦ κοσμοῦ θεοῦ). Acest Dumnezeu, nous-ul, ar fi creat, după Thales, totul din apă.

3. ANAXIMANDRU (611-547 î. HR.):

- este concetățean cu Thales din Milet și ucenic al acestuia, care însă încearcă să ofere o altă variantă creațională a lumii și a existenței în general. A scris prima lucrare cunoscută cu caracter filozofic “Περὶ φύσεως” (Despre natură), care însă s-a pierdut. El este primul care încearcă să schițeze o hartă a lumii, în care să fie reprezentate continentele și oceanele.

Lumea este desemnată pentru prima dată cu termenul de “kosmos”, iar despre pământ susține că ar fi o sferă care plutește în spațiu. De asemenea el ar fi inventat un ceas solar. În ceea ce privește filozofia deși ucenic al lui Thales, totuși nu împărtășește ideea de apă ca arche al existenței, ci consideră că acesta ar trebui să fie mult mai abstract și mai nematerial pentru a fi conceput ca și realitate primordială. De aceea el propune o altă denumire pentru realitatea primară a lumii și anume *απειρον* sau *nedeterminatul*.

Ce este de fapt Nedeterminatul? Câteva elemente existențiale sunt de folos pentru delimitarea acestei entități destul de greu de definit. Acesta ca principiu al întregii existență trebuia să fie deasupra materiei, pentru a putea fi cauza acesteia. De asemenea, el trebuia să nu poată fi cuprins cu simțurile deoarece numai astfel putea să elimine tangența cu materialitatea. Termenul de *nedeterminat* desemna pentru Anaximandru ceva “nemuritor”, “netrecător”, “neproduș” și “veșnic tânăr”. Apeironul este înaintea oricărei materii senzoriale, neavând vreo calitate pe care să o întâlnim în dimensiunile lumii senzoriale. De asemenea, el nu are vârstă, este mereu același și poate fi desemnat ca o materie pură, subtilă, care însă rămâne în sfera materială cu tendințe spre abstractizare. Din această materie subtilă s-a născut apoi lumea. Dar și problema apeironului nu rezolvă tema teogoniei, ceea ce ne face să credem că nici Anaximandru nu a eliminat politeismul hesiodian, ci cel mult nu l-a luat niciodată serios în gândirea lui.

4. ANAXIMENE (582-528 î. HR.):

- este al treilea milezian, contemporan și prieten cu Anaximandru. Anaximene nu ridică speculația filozofală a lui arche spre o abstractizare mai mare, ci dimpotrivă o coboară spre material și identifică arche-ul cu AERUL. Baza acestei supoziții este faptul că aerul este cea mai subtilă materie din cele existente, din care după părerea grecilor antici s-ar fi creat și sufletul. Acesta după despărțirea de trup s-ar duce într-o lume subterană. Aerul umple lumea dar nu poate fi cuprins în totalitate

–credea Anaximene. Aerul este așadar *απειρος αρχη*. Cosmogonia este explicată de Anaximene într-un mod foarte original. El a observat că prin încălzire corpurile se dilată iar prin răcire ele se contractă. Cu alte cuvinte subțierea și îngroșarea au la bază subțierea sau îngroșarea aerului. Prin acești doi agenți s-ar fi creat lucrurile, deoarece subțierea aerului ar fi dat naștere la foc, iar îngroșarea aerului la apă, pământ sau lucruri.

5. PITAGORA DIN SAMOS (582-500 Î. HR.):

- depășește problema materiei originare și pune problema formei. Despre el se crede că s-a născut în insula Samos din ținutului ionian, însă despre viața acestui mare filozof nu se cunoaște mare lucru. Știm doar că era fiul lui Mnesarchos, care aparținea unei familii instărite din această insulă și la care Zalmoxes ar fi slujit ca sclav, după cum susține Hegel⁵⁰. Insula Samos era pe atunci condusă de Polykrates, prin care insula a ajuns la bunăstare (flota ei număra pe atunci circa 100 de corăbii). Se pare că posibilitatea lui Pitagora de a călători l-a pus pe acesta în contact cu preoții egipteni de la care printre multe alte lucruri ar fi învățat și ideea că trebuie să realizeze un tip de comunitate filozofico-morală, un fel de școală tip castă.

Silit de tiranul Polykrates, care conducea insula, Pitagora se refugiază în colonia ioniană Croton din sudul Italiei, unde înființează un fel de confrerie filozofico-religioasă cu caracter ezoteric, în care el era considerat de natură divină. Acest ordin a avut mulți adepți, chiar dintre orașele învecinate ale lui Croton. Acest ordin a durat până la mijlocul secolului al V-lea, când un anume Cylon, conducătorul insulei a început o prigoană cruntă împotriva pitagoreicilor, fiind uciși mulți dintre adepții școlii. Cei care au scăpat cu fuga în Grecia au răspândit ideile lui Pitagora, sub numele de neo-pitagoreism.

Pitagora s-a numit pe sine pentru prima dată *φιλοσοφος* – iubitor de înțelepciune, în loc de “învățat” (*σοφος*), demonstrând prin aceasta că este doar un aspirant spre această mare cinste pe care o are cineva. Sunt multe miracole care au fost puse pe seama lui Pitagora, care de fapt sunt rodul unor fabulații care au mistificat viața acestuia. Cu toate acestea trebuie remarcată ideea *invierii din morți*, pe care Pitagora se pare că a transmis-o și lui Zalmoxe și de la acesta la toți dacii.

Asociația organizată de el are caracter monahal. Cine voia să intre în asociație era examinat în privința culturii sale și, prin exerciții, în privința supunerii sale. Membrii erau supuși unei educații speciale. Ei erau împărțiți în două categorii: cei exoterici și cei ezoterici. Ezotericii erau cei inițiați în misterele filozofiei pitagoreice. Membrii exoterici făceau un noviciat de 5 ani, după care erau inițiați în tainele filozofiei. Fiecare membru trebuia să cedeze averea sa ordinului, pe care o putea primi înapoi dacă se retrăgea din asociație. În timpul noviciatului virtutea cea mai des practică era tăcerea și examinarea eului (în fiecare dimineață se făcea un examen de conștiință, prin care se eliminau păcatele comise cu o zi înainte).

Deoarece nu ni s-a păstrat nici o lucrare a lui Pitagora s-au putut reconstitui doar în parte ideile lui. Astfel se cunosc două dintre ideile lui și anume: 1) sufletul este de origine divină și de aceea el

este nemuritor. După moarte el peregrinează prin corpurile animalelor, pentru ca apoi să se poată reîntoarce în trupul omenesc. Pentru aceasta el recomandă cumpătarea și abținerea de la anumite mâncăruri, considerate ca fiind necurate. De asemenea, el cerea respectarea unei anumite regim de viață, care avea în vedere sănătatea fizică.

Pitagora este descoperitorul ideii de “știință”, cultivând știința pură, fiind un om erudit în materie de matematici, fizică sau astronomie. Hegel spune despre Pitagora că a fost primul dascăl din Grecia sau primul care a adus în Elada învățarea științelor. Atât Thales cât și ceilalți filozofi ionieni învățau ideile lor doar în mediul prietenilor lor dar nu într-o școală propriu-zisă. Pitagora este “primul dascăl public”.

O altă preocupare a lui Pitagora a fost muzica: el a stabilit o relație între armonie și număr, demonstrând că sunetele se reiau în sonoritate din șapte în șapte trepte. Astfel gama formată din șapte trepte pare să își aibă originea în filozofia lui Pitagora. După acesta, numărul și măsura sunt elementele care guvernează lumea. Deci observăm că muzica are la Pitagora conotații mistice și deci teognoștice, deoarece omul prin muzică poate intra în comuniune cu Divinul. De aceea, muzica era preocuparea zilnică a membrilor asociației lui Pitagora.

De asemenea, se știe că nu mâncau carne, practică, ce se lega probabil de credința lor în nemurire și în metempsihoză. O altă ciudățenie este cea legată de cultul pe care îl acordau fasolei: ei nu consumau din respect fasole, ba chiar se crede că s-ar fi lăsat uciși decât să calce în picioare un lan de fasole.

Pitagora merge atât de departe încât afirmă că esența tuturor lucrurilor o constituie raporturile matematice și că *numărul ar fi principiul originar al tuturor lucrurilor*. Totul își are originea în număr și constă în raporturi numerice. Atunci când Pitagora afirmă că numărul este esența unui lucru el are în vedere forma spațială geometrică a acestuia. Astfel punctul este identic cu numărul 1, linia este redată prin cifra 2, suprafața prin 3 iar restul lucrurilor prin cifra 4. Focul este reprezentat prin tetraedru, apa prin icosaedru, aerul prin octaedru, pământul prin cub iar eterul prin dodecaedru.

Credința că în calitățile numerice trebuie căutată esența lucrurilor, prezintă și ideea că prin forma lucrurilor este dat și scopul lor. De aceea, pentru pitagorei acele lucruri sunt mai desăvârșite în care forma se păstrează cel mai bine. Pentru aceasta universul este preaslăvit de pitagorei pentru că frumosul (kosmos) este reținut aici armonios și permanent.

În ceea ce privește pământul, acesta se află în centrul universului, fiind înconjurat de zece sfere pe care se află corpurile cerești (Mercur, Venus, Marte, Jupiter și Saturn, precum și cele cinci planete: soarele, luna, pământul și contrapământul. Toate aceste stele se învârt în jurul focului central din care se nasc toate. Pământul este, după Pitagora, rotund și este o planetă între planete.

Scopul suprem al moralei lui P. este virtutea, care ar fi armonia raționalului cu neraționalul. Mijlocul prin care se poate realiza această virtute este cultura prin muzică.

Cel mai important ucenic al lui Pitagora a fost Alcmaion din Croton, care susține pentru prima dată că sufletul omului se află situat în creier și nu în inimă, așa cum credeau grecii. O altă idee a

pitagoreilor este deosebirea dintre om și animal pe baza faptului că omul are rațiune, pe când animalul are doar impuls.

Școala pitagoreică are valoare prin faptul că abstractizează arche-ul, utilizând termenul de număr pentru a-l reda. De asemenea, el realizează un tip de școală, care se remarcă prin stilul cvasi-monahal, în care se respectă o anumită asceză. În fine se cunoaște importanța acestei școli filozofice în cercetarea muzicală.

Ceea ce se poate spune ca și concluzie este faptul că Pitagora se apropie de o moralitate exemplară, care cere abstenența și deci postul ca mijloc de expiere a răului din om, însă în căutarea Divinului, el se pierde în prezentarea unei aritmologii cu caracter teogonic. Dumnezeu nu este pentru noi un număr, ci o realitate care intră în comuniune cu oamenii. De aceea, orice căutare sau sens al acestei teognosii este sortită eșecului datorită faptului că nu oferă un Dumnezeu credibil, ca o alteritate dialogală cu o moralitate la superlativ.

6. HERACLIT DIN EFES (540-480 Î. HR.):

- este un filozof deosebit, în el îngemănându-se nu numai filozoful dar și profetul și misticul. S-a născut într-o familie de mare valoare pentru orașul Efes, care a dat cetății mulți basilei și care în ultima perioadă renunțase la posturile politice pentru a se dedica slujirii sacerdotale a zeiței Demetra. Heraclit renunță la postul de preot în favoarea fratelui său, el ocupându-se de studierea naturii, fapt pentru care a și fost numit de contemporani: filozoful tanguitor”. Opera sa Περὶ φύσεως (despre natură) s-a pierdut, din ea putându-se reconstitui doar 130 de fragmente prin citatele existente în alte lucrări.

În ceea ce privește *ontologia*, Heraclit are o poziție negativistă față de credințele și religiile existente. El depășește politeismul antropomorf al lui Hesiod și pune accentul pe unitatea întregii existențe. “din totul devine Unul și din Unul devine totul”. A doua idee în problema ontologiei are în vedere faptul că divinul, care se implică în existență este în permanentă schimbare: “Soarele este în fiecare zi nou” sau “nu te scalzi în apa aceluiași rau” și “totul curge și nimic nu durează”(παντα ρει). Ideea de schimbare o deduce din alternanța care există între stările aceluiași obiect, care poate fi rece sau cald, uscat sau umed, zi-noapte, etc. Aceste polarizări l-au făcut pe filozof să afirme că “toate se nasc din luptă” și că “conflictul este tatăl tuturor, regele tuturor; pe unii el îi face zei, pe alții oameni, pe unii sclavi, pe alții liberi”. De aceea el îl combate pe Homer, care dorea să înlăture lupta, spunând că eliminarea conflictului duce la excluderea devenirii, deci a vieții în general, deoarece totul se naște din luptă.

În haosul aparent, care ar exista, el descoperă *Logosul*, adică rațiunea internă care armonizează totul chiar prin aceste opoziții. Evident logosul lui Heraclit este departe de a fi identic cu Logosul iohanic din Sfânta Scriptură, dar este important că acest filozof ajunge la o cale care face parte din revelația primordială. Logositatea este cheia înțeleșurilor lumii, deoarece lumea este creată prin Cuvântul lui Dumnezeu și chemată la acest dialog existențial.

Focul este esența comună a lucrurilor fiind principiul activ al mișcării universale prin care au fost create toate. Această mișcare a existat dintotdeauna și deci nu a fost creată de nici un zeu, ci există datorită focului, esența ei ultimă.

După Heraclit nu există un început al lumii deoarece totul este circular, deci așa cum cercul nu are un început sau un sfârșit tot așa nici lumea nu are un început. De fapt, aici apare o contradicție în afirmațiile lui Heraclit: pe de o parte el afirmă că lumea nu are un început, pe de altă parte el arată că Logosul este începutul cosmosului iar focul este principiul lui dinamic.

Concepția despre om a lui Heraclit are în vedere ideea de suflet uman, care este alcătuit din particule de foc. El se umezește prin păcat și devine perisabil. Observăm aici o concepție substanțialistă despre suflet. “Noi trăim moartea sufletelor iar ele trăiesc moartea noastră”. Prin moarte trupeză începe o viață nouă pentru suflet și anume: sufletele înțelepților, în care a predominat focul, devin “păzitorii celor vii și a celor morți”, în vreme ce sufletele celor păcătoși dispar odată cu “stingerea” focului din suflet. Teza lui Heraclit în acest sens este următoarea: “pentru suflete a deveni apă înseamnă moarte”. De exemplu, cel care se imbată are sufletul plin cu apă și deci este aproape de moarte. Dar nici sufletele celor înțelepți nu dăinuiesc etern, deoarece odată și odată focul din ele se va stinge.

Insemnătatea filozofiei lui Heraclit constă în faptul că el descoperă ideea de Logos, pe care o vor prelua stoicii și care apoi va fi încreștinată de apologetul creștin Iustin Martirul și Filozoful. Acesta îl va considera pe Heraclit de aceeași dimensiune cu Socrate socotindu-i creștini înainte de vreme. În acest context zugrăvii bisericilor I-au pictat pe zidurile exterioare ale bisericilor, ca prevestitori ai Logosului întrupat.

7. XENOFON DIN COLOFON:

- nu se știe exact când a trăit, dar se pare că era contemporan cu Anaximandru și cu Pitagora. De asemenea, nu se știe din ce motive a fugit din orașul său natal, Colofon din Asia Mică și s-a retras în orașul Zancle (Mesina de azi) apoi în Catana (Catania). Deși se spune că ar fi trăit și în Elea informațiile nu sunt prea exacte. Xenofan ar fi trăit aproape 100 de ani și a prins chiar și războaiele medice (lupta de la Maraton). Se pare că a fost foarte sărac, căci neavând cu ce să-și înmormanteze copiii le-a săpat groapa cu propriile sale mâini.

A scris o carte de filozofie intitulată Περὶ φύσεως, ocupându-se și el de problema începutului existențial.

Cat privește filozofia el a fost primul care a determinat esența absolută ca fiind Unu și a numit-o Dumnezeu. “Totul este Unu. Dumnezeu este sădit în toate lucrurile și el este nesenzorial, neschimbător ...”

El este de asemenea, primul filozof, care se revoltă împotriva „cultului mușchilor”, care era atât de apreciat la grecii antici și propune ca valoare cultura și înțelepciunea.

A criticat antropomorfismul teogonic, pe care îl propulsaseră Herodot și Hesiod, zicând: “Homer și Hesiod au poetizat la zei tot ceea ce la oameni era considerat a fi rușine și nedemn: hoția, adulterul și înșelătoria”. Pentru aceasta el ia în deradere antropomorfismul religios naiv. “Zei voștri nu există – zice el – căci zeii nu pot avea slăbiciunile omenești ... Omul își inchipuie Divinitatea după chipul și asemănarea sa. Dacă boii, caii sau leii ar avea mâini și ar putea picta, atunci caii ar avea zei care ar fi asemenea cailor iar boii ar picta boi asemenea boilor... etiopienii își inchipuie pe zeii lor negrii, pe când tracii îi inchipuie cu ochii albaștrii și cu părul roșu”. Însă în această expresie nu trebuie să vedem un ateism, deși filozofii comuniști au încercat să își lege ateismul lor de filozofia lui Xenofan. Xenofan condamnă antropomorfismul teogonic și credința în divin, deoarece el însuși postulează existența lui Dumnezeu. Unul este pentru el Dumnezeu, însă acel “Unu, care nu seamănă nici muritorii, nici cu gândirea”.

Xenofan este panteist, deoarece la el Unu și Divinul este identic și se confundă cu universul. Importanța filozofiei lui Xenofan constă în faptul că accentuează că nimeni altul unitatea lui Dumnezeu, considerându-l realitatea supremă și ultimă a existenței.

8. PARMENIDE DIN ELEA (CCA. 540 Î. HR.):

- se crede că acesta era elevul lui Xenofon, dar nu se prea știe multe despre viața lui. Se pare că ar fi avut un aport în viața publică și politică, deoarece se crede că după legile făcute de el erau jurați cetățenii în fața arhonților.

Opera sa se intitulează “Adevăr și părere”, o poemă cu temă filozofică, precum și o operă în proză Περὶ φύσεως (Despre natură). Prima carte avea două părți: *Calea adevărului* ca fiind calea rațiunii, care duce la adevăr și *Calea păcii*, care duce numai la iluzii.

Ontologia parmenidiană este influențată de Xenofon și – în sens negativ – de Heraclit, pe care îl combate, declarând împotriva acestuia că un proces în devenire nu poate exista, așadar nu poate fi gândit. Cu alte cuvinte nu există devenire. Multiplicitatea și schimbarea este o părere și un neant.

Parmenide susținea că lumea nu este așa cum ne-o prezintă simțurile, deoarece observăm o varietate de senzorii și interpretări oferite de acestea. Deci lumea senzorială se află într-o permanentă schimbare. Doar rațiunea, care este singura ce poate oferi cunoștințele general-valabile, ne poate duce la concluzia existenței unei Entități neschimbabile.

Cunoașterea realității ultime a lumii se poate realiza doar prin gândirea pură. Elementul arheului îl desemnează Parmenide prin termenul de *existență*. “Totul este plin de existență. De aceea ea ține totul laolaltă.” La Parmenide corporalul este identic cu spiritualul, deoarece în acea perioadă nu era descoperit conceptul metafizic pur, suprasenzorial. Deci nici la Parmenide nu află o distincție între senzorial și supra-senzorial.

La filozoful analizat noțiunea de non-existență este necorporală, deoarece nu poate fi gândită, non-existența fiind identică cu spațiul gol. Însă existența acestui spațiu gol este negată cu desăvârșire de Parmenide. Așadar observăm o tendință panteistă în filozofia lui sau mai precis pan-arhe-istă, în

care existența este singura realitate a lumii. Existența este imuabilă, neschimbătoare. Concluzia la care ajunge eleatul este că aceasta realitatea este iluzorie dacă o privim prin organele de simț.

Cunoașterea este împărțită la Parmenide în adevărată și falsă, după sursa de proveniență a acesteia: de la rațiune sau de la simțuri. Deci adevărata aletheia (αληθεια) este cea pe care o oferă rațiunea și nu cea pe care o primește omul din simțurile sale. “Adevărul este numai ceea-ce-este. Acesta este necreat și nepieritor, întreg, dintr-o singură origine, nemișcat și fără sfârșit”. Psihologia lui Parmenide prezintă ideea că există o opoziție, care se reflectă în viața omului: binele și răul, caldul și recele, din care elementul cald este expresia gândirii raționale iar elementul rece este cel al experienței simțurilor. Caldul este expresia relațiilor intime ale omului, în vreme ce recele reprezintă contactul exterior al acestuia care poate fi înșelător, deoarece percepțiile dobândite prin simțuri sunt false.

În concepția sa despre lume, Parmenide susține, ca și antecesorii săi, ideea *eternității materiei originare*. Concepția ontologică parmenidiană este un *monism materialist*. Însă acest monism nu poate explica procesul lumii, punându-se în discuție posibilitatea de a renunța la acest monism la filozofii care vor urma, pentru a putea explica apariția lumii.

9. ZENON DIN ELEA (490-437 Î. HR.):

Era normal ca ontologia lui Parmenide să solicite opoziția celorlalți filozofi. Cel care l-a apărat cel mai bine a fost unul din elevii săi: Zenon din Elea. Acesta a trăit în secolul al V-lea, însoțindu-l pe Parmenide în Atena. Aici el a început să citească din operele sale celor din pătura cultă și avută a Greciei, percepend chiar un onorariu pentru aceste prelegeri. O impresie extraordinară o constituia măiestria cu care își elimina și combătea adversarii săi dialectici. Opera sa este numită “Xygramma” și a fost scrisă în proză, deși s-a pierdut această lucrare, totuși fragmente din ea găsim în alte lucrări ale altor filozofi.

Metoda utilizată de Zenon pleacă de la afirmația în prealabil a validității judecății adversarului, pentru ca apoi să extragă din afirmațiile sale două concluzii care se exclud una pe alta. Asemenea stări sufletești, în care gândirea ajunge într-o infundătură, se numesc „*apori*”. În felul acesta Zenon îl forțează pe interlocutor să recunoască falsitatea afirmațiilor sale. Prin aceasta Zenon se poate recunoaște ca discipol al lui Parmenide, care a aplicat metoda dialectică a maestrului său.

Concepția despre existență, așa cum o prezintă Parmenide, apare la Zenon și mai clară, căci pentru acesta existența este ceva spațial. “Ceea ce nu are mărime, nici grosime, nici masă nu există”. Deci existența trebuie să existe într-un spațiu ca să poată fi. Ideea de spațialitate a existenței este susținută de Zenon pentru a demonstra că existența este una și nemișcată. Cu alte cuvinte existența este infinită și imuabilă. Argumentul pe care îl utilizează el este următorul: dacă am accepta multiplicitatea în existență, am realiza că aceasta este formată la randul ei din părți, care ar trebui și ele împărțite, până când s-ar ajunge la unități care nu s-ar mai putea împărți și deci ar fi nimicuri. Ori ipoteza lui Zenon este clară “ceea ce nu are nici mărime, nici grosime și nici masă nu există”, deci aceste nimicuri ar fi deci inexistente. Mai multe nimicuri adunate au ca rezultat tot nimic.

Deci multiplicitatea este așa de mică, fiind un neant. De aceea trebuie acceptată o singură existență unică și nemișcată.

Un alt argument pe care îl aduce Zenon împotriva multiplicității este cel numit „*regressus in infinitum*”. Dacă ar exista mai multe existențe, zice Zenon, atunci între ele ar trebui să existe spații goale. Dar după Zenon spațiul gol nu există, el fiind o non existență. Dacă în aceste spații goale ar fi alte existențe atunci între ele ar trebui să fie alte spații goale mai mici. Chiar dacă s-ar încerca umplerea acestor spații goale, totuși ele persistă, câtă vreme existența este multiplă. Și așa s-ar merge până la infinit, ori aceasta ar fi absurd.

Împotriva mișcării Zenon aduce argumente și mai bizare. Este cazul celebrului *argument al lui Achile*. Acesta sună astfel: Achile cel iute de picior nu poate prinde broasca țestoasă. Zenon susține că alergătorul trebuie să ajungă permanent la locul de unde a plecat broasca. El are nevoie de o anumită fracțiune de timp pentru a ajunge la locul de la care a pornit broasca. În timpul cât i-a trebuit lui Achile să ajungă la punctul în care se găsea broasca, aceasta s-a mișcat mai departe, parcurgând un nou spațiu, pe care Achile trebuie să-l parcurgă într-o fracțiune a acestei părți de timp. Și în acest fel lucrurile continuă la infinit căci cu cât Achile se apropie de punctul de plecare al broaștei țestoase, cu atât ea va mai parcurge un timp. Răspunsul pe care îl oferă Aristotel se poate rezuma astfel: acest raționament este un sofism, deoarece consideră timpul și spațiul lui Achile și cel al broaștei ca două dimensiuni puse în paralel. Ori timpul și spațiul este același pentru amândoi; nici unul nu se mișcă pe două planuri spațio-temporale diferite, ci în același cadru. Henri Bergson explică acesta: Zenon concepe mișcarea alcătuită din puncte nemișcate și deci ar fi normal ca permanent aceste puncte să nu se întâlnească de vreme ce ele sunt infinite. Dar în cazul lui Achile nu este vorba de puncte, ci de dinamismul celor doi concurenți care se deplasează prin acele puncte, nu se opresc în ele.

Același sofism îl utilizează Zenon, când vorbește despre “săgeata, care zburând stă pe loc”, deoarece ea s-ar afla permanent în repaus în fiecare dintre punctele vectorului mișcării. Ori suma repausurilor este tot un repaus. Dar și în cazul acesta săgeata nu se află în repaus ci trece prin punctele respective. Se pare că argumentele lui Zenon erau îndreptate împotriva pitagoreilor care considerau că multiplicitatea este formată dintr-o infinitate de puncte. În concluzie, putem spune că linia lui Zenon nu caută neapărat să descifreze teognozia hesiodiană, cât mai ales să prezinte matematic ideea de spațiu, care este completat de *existență*, ca principiu ultim.

10. EMPEDOCLE (496-435 î .HR.):

- s-a născut în Agrigent (Sicilia) dintr-o familie distinsă. Unii analiști ai filozofiei antice îl numesc “natură faustică”, pentru faptul că pe de o parte avea o foarte bună pregătire în domeniul fizicii, pe de altă parte pentru că era un mistic plin de entuziasm. Prin această natură Empedocle este un căutător, ajungând să practice chiar magia, în dorința de a descoperi misterele ultime ale realității. A ajuns o somitate de mare vază în Agrigent, încât se pare că după moartea sa i s-ar fi ridicat chiar o statuie. Empedocle s-a amestecat și în problemele politice ale vremii încât concetățenii săi i-ar fi oferit

coroana de rege al cetății, pe care acesta ar fi refuzat-o. Despre moartea lui se pare că nu se știe prea multe, ea fiind un mister. Unii afirmă că s-ar fi aruncat în vulcanul Etna pentru a-i face pe fideli să creadă că zeii l-ar fi ridicat la ei.

Operele sale sunt destul de multe și amintim dintre ele: “Trecerea lui Xerxes”, o prezentare istorică a momentului istoric amintit. De asemenea, a scris mai multe tragedii, precum și un imn închinat lui Appolo. Mai putem aminti un poem mistico-religios, “Katharmen”. “Despre natură” poate fi considerată ca fiind opera principală.

Fizica lui Empedocle se caracterizează prin încercarea de a uni cele două tendințe din filozofia vremii. Mai precis, există pe de o parte concepția lui Heraclit, care considera realitatea ca o devenire permanentă, totul fiind supus schimbării, pe baza principiului “totul curge”; pe de altă parte există concepția lui Parmenide, care spunea că totul este ființă, existență iar aceasta este nemișcată și neschimbătoare.

Empedocle încearcă așadar să reconcilieze aceste două polarizări și pleacă de la recunoașterea celor patru elemente, din filozofia milesienilor, care ar sta la baze existenței: *pământ, apă, aer și foc*. Pe acestea Empedocle le ipostaziază și le pune ca pe niște cărămizi la temelia întregii existențe.

Deci lumea este creată din particulele acestor elemente. Amestecarea acestora este un fenomen pur mecanic, fără vreo intervenție a unei divinități personale. Atunci când lucrurile dispar sau mor, înseamnă că aceste patru elemente s-au despărțit. De fapt, consideră Empedocle, ar fi chiar neindicat să se mai spună moartea sau nașterea unui lucru, mai potrivit fiind unirea sau separarea elementelor dintr-un lucru.

În afirmația sa, Empedocle se bazează pe sintagma “*ex nihilo nihil*”, adică din nimic nu se poate naște nimic. Prin această teorie a elementelor hilozoice, Empedocle ar fi unul dintre primii filozofi materialişti sau cel care deschide drumul filozofiei atomismului grec.

La întrebarea: care ar fi totuși forța motrice, care ar uni sau ar separa aceste elemente, Empedocle răspunde că Iubirea (Philottys) și Ura (Neikos) sunt cele două elemente dinamice, care pun în mișcare aceste particule. Pe acestea Empedocle le numește când zei, când elemente materiale. Cei doi poli ai victoriei: Sphairos – victoria iubirii și Akosmia – victoria urii, sunt fundamentul, pe care se duce această luptă⁵². Însă nu este totuși consecvent asupra misiunii pe care o realizează iubirea și ura, deoarece câte o dată iubirea desparte iar ura unește.

Cosmogonia este și ea destul de ciudată în optica lui Empedocle. Sphairos ar fi provocat un vartej al materiei primordiale, din care apoi s-ar fi desprins *aerul*, care a înconjurat toate lucrurile; apoi *focul*, prin care s-a creat bolta cerească. Ceea ce a fost mai dens, pământul, s-a strans în mijlocul vartejului. Marea nu este altceva decât respirația pământului. Bolta cerească, care înconjoară pământul și zilnic se învarte în jurul lui, este formată din două calote: una este plină cu foc și când este deasupra pământului este ziua, cealaltă este umplută cu aer și puțin foc iar atunci este noaptea. Soarele ar fi, după filozoful analizat, doar o lentilă uriașă care reflectă lumina, pe care bolta cu foc o reflectă ziua.

Cu toate acestea materialismul lui Empedocle este discutabil, deoarece el acceptă pe lângă cele patru elemente materiale și cele două dinamisme: iubirea și ura, care nu sunt din sfera materialității.

Zoogonia, o altă concepție originală a lui Empedocle, privește modul de apariție a animalelor și al omului. La început s-au născut din umezeală plantele și copacii, care sunt de fapt ființa ce nu s-au dezvoltat deplin pe scara evoluției. Omul și animalele s-au dezvoltat treptat, trecând prin anumite stadii de evoluție. Mai întâi au apărut din pământ anumite organe singulare, care apoi prin atracția iubirii s-au unit și au alcătuit trupul. În acest proces și hazardul a avut partea sa de acțiune, deoarece unele organe s-au unit mai multe decât trebuiau și astfel au apărut ființele cu mai multe brațe și monștri. Însă acestea nu au rezistat, deoarece membrele lor nu erau în armonie.

Ceea ce este foarte important în gândirea lui Empedocle este faptul că el susține originea comună a tuturor ființelor. Mai mult decât atât, pentru Empedocle afirma că plantele și animalele au nu numai sentimente, dar chiar și capacitate de gândire. În domeniul fizicii, Empedocle a descoperit noțiunea de *viteză a luminii*, ceea ce înseamnă că lumina de la soare are nevoie de o anumită perioadă de timp pentru a ajunge la pământ, că aceasta trebuie să treacă prin atmosferă.

În problema sufletului Empedocle crede că și animalele și chiar plantele au suflet, ceea ce reprezintă un pas important pentru lumea greacă, care accepta nemurirea doar pentru zeii olimpici, în vreme ce lumea oamenilor va primi această calitate abia târziu în istorie.

Mistica lui Empedocle este expusă în lucrarea *Katharmoi* (Καθαρμοί), pe care ar fi scris-o la bătrânețe. Centrul existenței umane îl constituie sufletul, trupul fiind doar un pământ care îl înconjoară pe om. Sufletul este de origine divină, el fiind preexistent în cer, unde el era un demon fericit în imperiul zeilor. Sufletele erau în comuniune cu divinul *Sphairos*. Din cauza „*tulburatei certe*”, a discordiei, care a încercat să distrugă unitatea și să o transforme în multiplicitate, a fost distrusă și starea de fericire a sufletelor în cer, fiind alungate pe pământ, loc unde domnesc crimele, bolile, operele trecătoare, etc.

Dar prezența sufletului în exilul pământului este doar temporară, el încercând să se reîntoarcă în patria sa cerească. Empedocle crede în *metempsihoză*, fapt pentru care el cere să nu se ucidă nici o vietate, chiar și animal, deoarece în fiecare se găsește un suflet chinat. De aceea, pentru filozoful analizat cel mai mare păcat este uciderea unui animal și consumarea cărnii acestuia. Se pare deci că din punct de vedere religios, el ajunge la concepția despre suflet și despre aspirația acestuia spre desăvârșire, însă acest urcuș este condiționat de disprețuirea trupului, ca o carceră a sufletului.

11. ANAXAGORA (500-428 Î. HR.):

- era originar din Clazomenai dintr-o familie avută. De dragul științei a părăsit preocupările comerciale și a plecat în Atena, unde ar fi rămas 30 de ani. Aici s-a împrietenit cu Euripide și cu Pericle. Opera sa principală este *Περὶ φύσεως*, căutând ca și predecesorii săi cauza ultimă a existenței.

Din cauza concepției sale despre soare, pe care îl considera ca pe o masă de pietre incandescente (deoarece analizase un meteorit căzut), a fost acuzat de asevie și a trebuit să părăsească

Atena. De asemenea, în privința soarelui el susținea că acesta este de dimensiunile Peloponezului iar luna este populată, relieful ei fiind plin de văi. În ceea ce privește concepția despre materie, ca și ceilalți filozofi anteriori, și Anaxagora pleacă de la premisa că *din nimic nu se poate naște nimic iar nimicul nu poate dispărea în nimic*. Lucrurile sunt de asemenea alcătuite din particule neschimbătoare și elementare. Așadar nu avem de a face cu procesul nașterii și al morții, ci cu cel al unirii și al despărțirii.

El încearcă să ofere o explicație la întrebarea “cum se face că painea pe care o mâncăm se transformă în oase, carne, vene și păr? Sau apa raului care udă rădăcinile copacului devine ramuri, frunze sau flori? Răspunsul este original: în painea pe care o mâncăm se află sedimentate elementele corpului nostru, chiar înainte de a consuma aceste alimente. De exemplu, sangele nostru este amestecat în alimente chiar înainte de a fi el prezent în compoziția corpului nostru. Deci, după Anaxagora, există nu numai patru elemente principale, așa cum susținea Empedocle, ci o infinitate de elemente, numite de el *σπερματα* - semințe. Diferența dintre Anaxagora și atomiști constă în faptul că în vreme ce pentru Democrit și Leucip (atomiști) atomul este lipsit de orice calitate, pentru Anaxagora semințele au totuși calități senzoriale.

Pentru Anaxagora, lumea trebuie să se îndrepte spre un scop, iar mișcarea spre acesta este opera unui mișcător. Ori dacă omul are în sine un suflet, care pune trupul în mișcare, înseamnă că și în univers trebuie să existe un Suflet cosmic, care este principiul ordinii din univers. Acesta mai este numit și *Nous-ul* universal. În el se identifică: facultatea de a gândi (*nous*) și principiul vieții (*psyche*). Caracteristicile *Nous-ului* sunt următoarele: este simplu, este pur, nemărginit și se fundamentează numai pe sine.

În problema psihologiei, el considera că spiritul este doar o funcțiune a materiei, având în sine caractere materiale. De asemenea, Anaxagora face o deosebire între cunoașterea senzorială și cea noțională. Cea senzorială este înșelătoare și deci nu poate defini esența lucrurilor. Cea noțională o poate realiza doar spiritul în momentul în care se detașează de tot ceea ce este corporal.

Pentru Anaxagora spiritul este un *deus ex machina*, prin care lumea este impulsionată spre scopul ei. Ordinea lumii care s-a născut din haosul primordial este legea prin care se conduce lumea spre scopul ei. Despre pământ el crede că acesta se află în centrul universului, iar planetele sunt corpuri. Luna este locuită, așa cum am amintit. Soarele este o masă de pietre incandescente, care reflectă lumina lor și asupra lunii. De asemenea, cerul este plin de pietre, dintre care unele cad pe pământ. Plantele sunt insufleteite, ba mai mult ele se bucură și se întristează, la randul lor.

Religia lui Anaxagora are la bază ideea de *suflet*, care animă universul și dă sens materiei. Lumea zeilor pentru el și de fapt pentru toți filozofii este o lume periferică, deoarece în ascensiunea perfecțiunii umane, omul este cel care intră în efortul comunicării cu cerul. Divinitățile nu sunt negate dar sunt epurate (am zice *demitologizate*) de balastul de legendă antropomorfică și prezentați ca elemente spirituale care au atins starea perfecțiunii.

12. LEUCIP DIN MILET:

Despre LEUCIP din Milet nu știm decăt că a trăit în a doua jumătate a sec. V. î.Hr. și că a emigrat din Milet în Elea, unde a devenit elevul lui Zenon. După anul 450 a înființat o școală în Abdera (în Tracia) unde l-a avut elev pe Democrit. Opera lui Leucip nu poate fi desemnată deoarece ea s-a amestecat cu scrierile lui Democrit, astfel încât avem doar un corpus al celor doi filozofi.

În ceea ce privește ideile sale filozofice, Leucip păstrează de la dascălul lui Zenon ideea că existența în sensul ontologic este neschimbabilă. Dar spre deosebire de acela Leucip acceptă multiplicitatea și spațiile goale. “Fără spații goale – zice Leucip – nu se poate gândi mișcarea și nici multiplicitatea”. În viziunea lui există “plinul” sau materia sau corporalul (ov- □ Ființa), dar există în același timp și non-existența (μη ov).

Leucip consideră că materia se poate împărți dar acest proces nu este infinit, ci de ajunge la anumite particule, care nu se mai pot împărți și care se numesc “atomi”. Așadar din aceste particule, care nu se mai pot împărți, atomii, sunt constituite toate lucrurile din lume.

Procesul universal al lumii se fundamentează pe unirea și separarea atomilor. Totalitatea atomilor nu are un început sau un sfârșit, ci ei există din eternitate.

În ceea ce privește cosmologia lui Leucip, originalitatea lui este demnă de remarcat. Pentru filozof, atomii se unesc în diferite complexe, care produc vartejuri. Atomii mai fini sunt apoi împinși spre periferie, pe baza forței centrifuge, în vreme ce atomii mai grei se condensează spre centru. Cei periferici formează cerul și stelele ca unele care sunt periferice față de pământ, considerat ca fiind centrul universului. Atomii grei formează pământul, masa cea mai grea din univers.

În ceea ce privește tema sufletului, acesta este format tot din atomi materiali, dar infinit mai fini, după modelul atomilor sferici ai focului. Sufletul se află în stransă legătură cu respirația, prin care sunt eliminați o parte din atomii focului, care constituie sufletul, dar prin inspirație numărul lor este recompletat. Deci sufletul nu este o entitate spirituală și nu are de a face cu ideea de nemurire sau de divinitate.

13. DEMOCRIT DIN ABDERA (CCA. 460-360 Î. HR.):

DEMOCRIT din Abdera (cca. 460 – 360 î. Hr.), împreună cu Leucip, este cel care a introdus în filozofie atomul ca ultimă rațiune a existenței. Evident acest proces l-au pregătit filozofii eleați (Parmenide, Zenon), dar lui Democrit îi revine meritul de a fi impus termenul de atom ca element filozofic.

Despre viața sa se cunoaște doar că era din Abdera, unde familia sa era foarte bogată și influentă. Democrit a beneficiat de o pregătire foarte bună, fiind instruit se pare de către un mag persan.

De asemenea, se știe despre el că și-a cheltuit averea sa în lungile călătorii, pe care le-a făcut (mai ales în Egipt și în Orient). Întors sărac în Abdera, el este ajutat de către un frate al său. Dar în

curand va deveni faimos prin vastele sale cunoștințe. Se pare că însuși Aristotel ar fi devenit faimos în urma însușirilor ideilor lui Democrit, pe care le-a transpus sistemului său filozofic.

Cu toate acestea deviza lui Democrit este: “nu mulțimea cunoștințelor este vrednică de dorit, ci bogăția intelectului”, cu alte cuvinte valoarea rațiunii ca entitate morală este cea care trebuie să rămână preocuparea filozofiei. Iar atunci când vorbește despre sine el nu se mandrește cu scrierile sale, care ar fi fost foarte multe, ci se laudă cu „*autopsia*” sa, termen, care trebuie înțeles ca “autocunoaștere”.

În ceea ce privește opera sa se pare că aceasta ar fi fost foarte vastă, dar din păcate au rămas doar circa 300 de fragmente. Lucrarea sa principală se numește Μικρός διακοσμος Pentru Democrit atomii sunt particulele cele mai mici, care nu se mai pot divide. El acceptă, ca și Leucip, existența golurilor între particulele de materie. În compoziția atomilor nu mai există goluri, fapt pentru care aceștia nu se mai pot divide. Atomii au formă (ρυσμος), ordine (διαθιγη)și o poziție (□ τροπη). Mărimea lor este diferită și sunt eterni. Ei formează prin compunerea lor lucrurile din lume, iar în această compunere intră și spațiile goale.

Atomii sufletului sunt asemănători cu cei ai focului. Ei îndeplinesc în corp diferite funcțiuni: gândirea în creier, poftele în ficat, sentimentele în inimă. Prin respirație atomii sunt eliminați în aer și se inspiră alții din atmosferă. Ei sunt pentru orice ființă elementul ultim al vieții.

Deci pentru Democrit arche-ul ontologic îl reprezintă atomul. Prin acesta el susține *monismul materialist*. Principiile acestui monism materialist, expus de Democrit, sunt următoarele:

-*Din nimic nu se poate naște nimic*. Orice schimbare este în fond numai o asociere sau o despărțire a atomilor.

-*Nimic nu se petrece la întâmplare*. Totul are o explicație rațională, materialistă. Temeiul (Logosul) despre care vorbește Democrit nu este altceva decât legea mecanică-matematică, care dirijează atomii în mișcarea lor.

-*Nu există decât atomi și spații goale*. Orice altceva nu este decât o iluzie. Afirmăția lui Democrit este lapidară în acest sens: “Dulcele, amarul, caldul, frigul și culoarea constau numai dintr-o părere; în realitate nu există decât atomi și spațiul gol”.

-Atomii sunt în număr infinit iar din punct de vedere temporal ei sunt eterni. Deosebirea dintre lucruri este de fapt deosebirea dintre atomii care le compun.

-*Sufletul este constituit din atomi fini, netezi și rotunzi, asemeni atomilor focului*. Sufletul este de fapt partea esențială a omului, corpul fiind de fapt un înveliș exterior. “Frumusețea corpului are ceva animalic, dacă acesta este lipsit de suflet”, spune Democrit în acest sens.

Sufletul este constituit dintr-o materie specială, însă totuși el rămâne o materie între alte materii. Înrudirea atomilor sufletului cu cei ai focului nu reprezintă o transcendență a acestuia față de trup. Însă valoarea lui calitativă este mult superioară față de trup. Etica lui este evdemonistă și se află în concordanță cu materialismul său. Accentul cade pe ideea de *fericire*, care constă în liniștea plină de veselie a sufletului, pe care omul o poate dobândi numai printr-o *stăpanire a poftelor și a instinctelor*.

Ideea morală se cuprinde în rețeta etică: “măsura în toate, puritatea inimii, cultivarea spiritului și dezvoltarea inteligenței”. De aceea el cerea permanent *armonia vieții*. Iată câteva din sentințele sale morale:

-“cine este cumpătat la mâncare și băutură, n-are niciodată o noapte lungă”.

-“oamenii imploră divinitatea și nu știu că ei înșiși posedă puterea asupra acesteia. Prin lipsa de cumpătare ei o subminează iar prin poftele lor devin trădătorii sănătății lor”.

-“părerea de rău pentru faptele murdare este salvarea vieții”.

-“un om care se află mereu sub puterea banului nu poate fi drept niciodată”.

-“cuvântul este numai umbra faptei”.

Așadar cel mai bun lucru pentru om ar fi, după Democrit, să se bucure cât mai mult și să se tulbure cât mai puțin. Hedonismul său diferă de cel al lui Epicur, cât și de cel egoist al filozofilor din secolul al XVIII-lea, deoarece acesta se bazează pe conștiința împăcată cu sine. Liniștea veselă a sufletului este cel mai înalt bun și acest lucru se poate realiza numai printr-o gândire și prin faptă cinstită. Fericirea se află numai în suflet, care formează partea cea mai pură din om, calitatea lui divină. Pentru a ajunge la fericire este nevoie de înțelepciune, deoarece ea este singura prin care se poate realiza echilibrul sufletesc. Poftele și tentațiile strică echilibrul omenesc și-l scot pe om din starea de „*ataraxia*”, care este condiția fericirii adevărate.

În concluzie, filozofia atomistă caută realitatea ultimă în sfera noțiunii de atom, prin care justifică compoziția materiei. Ei nu sunt de fapt niște atei, cum s-a încercat să se spună, ci rămân în cadrul căutărilor arhe-ului.

Cel mai profund filozof al acelor timpuri, care a creat o adevărată școală, este Socrate (471 – 360 î.Hr.). Născut în Atena frământărilor de atunci, care căutau să descopere ultima realitate a existenței, principiul de la care s-ar fi pornit în crearea lumii. Copil al unui sculptor și al unei moașe, Socrate ar fi introdus de la mama sa termenul de *moșit*, deoarece el considera că ideile trebuie *moșite* pentru a scoate la iveală prin ele adevărul filozofic. În conflictul lui cu sofistii, el va ataca relativismul superficial al acestora care din păcate făceau un fel de *artă pentru artă*, un fel de filozofie de dragul filozofiei, fără a căuta *excelsior-ul* metafizic. „Relativismului ucigător de suflete al sofistilor, Socrate le opune nestrămutata credință într-un *Logos etern*, ca singurul fundament al existenței veritabile, pentru realizarea căreia el a jertfit totul și sănătate și putere, comoditate, liniștea vieții și, la sfârșit, chiar viața”.

Socrate atinge în sfera religiosului tema *Demiurgului*, prin care considera că lumea a fost creată de acest spirit, care în ultimă instanță este Dumnezeu și care își are glasul în conștiința omului. Permanentă sa afirmație „*știu că nu știu nimic*” este un leit motiv al faptului că noetic omul nu este capabil să dezlege problema divinului, dacă acesta nu se descopere el însuși în conștiința omului. De fapt, acesta este și motivul pentru care atenienii l-au condamnat să bea paharul cu otrăvă, deoarece prin introducerea entității *demiurgului și al conștiinței*, concetățenii credeau că introduce noi zei care nu vor mai accepta alt cult decât cel adus lor.

14. SOCRATE (471-399 Î. HR.):

- Lumea filozofică a lui SOCRATE este marcată de rodul unei copilării, pe care a transmis-o în viața lui filozofică. Născut dintr-un tată sculptor și o moașă, Socrate va fi la rândul lui un artist al cuvântului, care va tăia drept în piatra filozofală a timpului, pentru a moșii ideile novatoare, care să reformeze conștiința ateniană din acele timpuri. Un om robust, care rezistă se pare singur în urma unei molime apărută între soldații de la Potidea, el nu se va sinchisi să moară atunci când a considerat că filozofia sa nu este receptată, ba chiar considerată cu dispreț a fi *asebia*, adică impietate față de lumea zeilor lui Hesiod, de care au rămas antecesorii săi.

Teama socratică pe care maestrul vrea să o demonstreze este „știu că nu știu nimic”, cu alte cuvinte, infinitul divin și cel gnoseologic este atât de vast, încât orice afirmație despre posesia unei cunoașteri este în fond o necunoaștere. Pornind de la această frază, el a dezvoltat în lumea religioasă concepția unui divin, care totuși se pare că se poate apropia de om. Evident nu este acea lume de zei olimpici, care se implicau în păcatele lumii, aducându-și și ei partea lor de desfraudă, ci este o căutare a unui divin care să rămână un reper al conștiinței și al sinelui uman.

Filozofia lui despre *Daimonion* (δαίμωνιον), pe care nu l-au înțeles contemporanii săi atunci când l-au condamnat pe Socrate la moarte, era o descoperire a glasului divin din conștiința umană. De fapt, Socrate descoperise Logosul sau mai bine zis pregătea și el în lumea păgână venirea Logosului biblic, chiar dacă nu era conștient de această menire a sa.

Accentuarea conștiinței morale, de către maestrul *moșitului filozofic*, este o chemare la recuperarea unei stări de concupiscentă, un fel de examinare a moralității din om. Socrate rămâne însă la latura gnoseologică, afirmând sus și tare că lipsa cunoașterii îi face pe oameni să greșescă în viață, că o cunoaștere reală ar elimina această stare de păcătoșenie. Evident cunoașterea este o etapă, însă impulsul spre viața autentică morală nu vine doar de la „a ști”, ci mai ales de la „a face”.

Importanța lui Socrate este foarte mare, deoarece de la el, discipolii care au urmat, au creat o filozofie a căutării divinului, în variante mult mai pure decât descrierile mitologice ale lui Hesiod. Faptul că el afirmă existența unei Rațiuni în afara omului, este deci un pas spre căutarea Divinului, pe care îl va afirma în Areopag peste câteva secole, Sfântul Apostol Pavel.

14. PLATON (427-348 Î. HR.):

- PLATON, discipol al lui Socrate, preia de la maestrul său setea după căutarea metafizicului, care oricum nu era cel pe care mitologia vremii îl oferise maselor de naivi. Născut și crescut în Atena, el va asista la căutările filosofilor din Areopag, care lăseseră porțița *dumnezeului necunoscut*. Pentru Platon acesta va fi abstractizat și oferit ca *Ideea*, o realitate, care se află în spatele realității existente. Într-o gândire *non-dualistă*, Platon oferă ca singură realitate, doar existența *ideilor*, care sunt niște fulgurații ce vin de la Ideea de Bine.

Pentru a reliefa și mai bine ideea de iluzie a existenței actuale, el utilizează celebrul exemplu al peșterii⁵⁶, prin care el afirmă că omul se află în viață ca un deținut legat într-o peșteră și pus cu

spatele către intrare. El vede pe fundalul peșterii imaginile realității de afară, care se mișcă pe la gura peșterii. Acestea sunt de fapt false, deoarece nu imaginile de pe perete sunt cele reale, ci cele de afară. Așa și noi, vedem în viață doar imaginile proiectate pe pereții existențial al iluziei noastre, dar realitatea este ascunsă privirilor carnalului. Singura realitate care trebuie deci căutată este cea noetică divină: Ideea Binelui suprem. Modalitatea de a ajunge la această entitate se realizează prin *gandire* (διάνοια), pe care filozoful atenian o concepe ca pe un monolog în care omul întreabă și tot el își dă răspuns la întrebările existențiale.

O altă idee tipic platonice este *anamneza* (ἀνάμνησις), ca unii care provenim din altă existență, decât cea telurică. Anamneza este acea revenire mintală la lumea paradisiacă a ideilor, care în termeni creștini s-ar traduce prin expresia „nostalgia paradisului”. Anamneza este glasul unei conștiințe divine, care recunoaște prezența elementelor divine din viața omului.

Spre deosebire de platonism, care vorbește doar despre o ascensiunea (ἀναβσις) spre lumea divină a ideilor, creștinismul are în vedere și *coborarea* (κατάβσις) lui Dumnezeu în lume⁵⁷. Sfera relațională dintre Dumnezeu și umanitate se realizează la Platon nu prin dialogul orant, ci prin amintirea acelei *illo tempore*. Soteriologia, pe care el o oferă este una noetică. Dar frumosul căutării lui Platon constă în faptul că omul are la îndemână *Erosul*, conceput ca „năzuința și nostalgia după Frumos și Bine”. Impulsul Erosului îl face pe om să fie un putător al binelui și al frumosului, care se va descoperi la „plinirea vremii”.